

Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi / Journal of Ottoman Legacy Studies

ISSN 2148-5704

www.osmanlimirasi.net

osmanlimirasi@gmail.com

Cilt 7, Sayı 19, Kasım 2020 / Volume 7, Issue 19, November 2020

**SEYAHAT-NÂME TÜRÜNE FARKLI BİR ÖRNEK: FEVRÎ'NİN HAC
SEYAHAT-NÂMESİ**

*A Different Example of the Type of Travel Book Travel: Fevri's the Pilgrimage
Travel Book*

Makale Türü/Article Types : Arařtırma Makalesi/Research Article
Geliř Tarihi/Received Date : 16.05.2020
Kabul Tarihi/Accepted Date : 02.10.2020
Sayfa/Pages : 567-599
DOI Numarası/DOI Number : <http://dx.doi.org/10.17822/omad.2020.171>

Yunus KAPLAN

(Doç. Dr.), Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı
Bölümü, Osmaniye / Türkiye, e-mail: yunuskaplan80@gmail.com, ORCID:
<https://orcid.org/0000-0002-2421-253X>

Atıf/Citation

Kaplan, Yunus, "Seyahat-nâme Türüne Farklı Bir Örnek: Fevrî'nin Hac Seyahat-nâmesi",
Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi, 7/19, 2020, s. 567-599.

Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi (OMAD), Cilt 7, Sayı 19, Kasım 2020.

Journal of Ottoman Legacy Studies (JOLS), Volume 7, Issue 19, November 2020.

ISSN: 2148-5704

SEYAHAT-NÂME TÜRÜNE FARKLI BİR ÖRNEK: FEVRÎ'NİN HAC SEYAHAT-NÂMESİ

A Different Example of the Type of Travel Book Travel: Fevri's the Pilgrimage Travel Book

Yunus KAPLAN

Öz: Fevrî, Hırvat asıllı bir devşirme iken Müslüman olarak iyi bir eğitim görüp zamanla sahip olduğu ilmi meziyetler ve şairlikteki kudretiyle 16. yüzyılda haklı bir şöhreti yakalamış önemli bir divan şairidir. Onun bu şöhreti yakalamasında, yazmış olduğu ilmi ve edebî eserlerin büyük bir rolü olmuştur. Bu eserler arasında 1546 yılında hac ibadeti vesilesiyle çıkmış olduğu yolculuğu ve bu esnada yaşayıp gördüklerinin bir kısmını anlattığı manzum-mensur karışık şekilde kaleme aldığı *Hac Seyahat-nâmesi* de bulunmaktadır. Diğer eserlerin gölgesinde kalan ve şimdiye kadar üzerinde pek durulmayan bu *Hac Seyahat-nâmesi*, hem şairin farklı bir edebî veçhesini yansıtmaya hem de yazmış olduğu eserler arasında farklı bir türe sahip olması bakımından ayrı bir öneme haizdir. Bu eser, aynı zamanda klasik Türk edebiyatında örnekleri sınırlı sayıda olan hac seyahat-nâmesi türünde olması hasebiyle de önem arz etmektedir. Bu çalışmada şimdilik eldeki tek nüshasından hareketle Fevrî'nin *Hac Seyahat-nâmesi*'nin şekil ve muhteva özellikleri üzerinde birtakım değerlendirmelerde bulunularak eserin çeviri yazılı metnine yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Klasik Türk edebiyatı, 16. yüzyıl, Fevrî, hac, seyahat-nâme

Abstract: While Fevri was a devshirmeh of Croatian origin, he was one of the important Ottoman poets who received a great education as a Muslim and gained eligible reputation with his scholarly virtues and ability in being a poet in 16th century. The scholarly literary works that he wrote them became a great role for him to gain the reputation. *Pilgrimage Travelbooks* that he told the travel that he started out on the occasion of his duty of pilgrimage in 1546 and told a part of what he had and saw during the performance of the worship and he wrote in a mixed poetic-prose form is available among these works. His *Pilgrimage Travelbooks* which has been overshadowed of other works and has not been focused too much has a especial importance in terms that the poet reflected a different literary dialect and it has a different type among his works. Moreover, this work has an importance because it is in the type of pilgrimage itinerary that their samples are limited in the classic Turkish literature. In this research, a set of evaluations was made on the form and content features of *Pilgrimage Travelbooks* belonging to Fevri from the point of its available single copy and the work's text in translated and written form was included.

Keywords: Classical Turkish literature, 16th century, Fevrî, pilgrimage, travelbook

Giriş

İslam dininin inanç esasları ve buna bağlı temel kavramlar klasik Türk edebiyatının beslendiği ana damarlardan biri olmuştur. Hayat bulduğu Osmanlı toplumunun sahip olduğu maddi ve manevi hemen hemen her unsuru kendine malzeme olarak kullanan divan şairleri, bu toplumun benimsemiş olduğu İslam dinine ait unsurları da her fırsatta değerlendirme yoluna gitmişlerdir. Bu unsurlar içinde İslam'ın beş farzından biri olan hac da yer almaktadır. Hem beden icra edilmesi hem de yapılabilmesi için maddi güç gerektiren bu ibadetle ilgili terimler, hac vazifesini ifa etmiş veya etmemiş olsun birçok şair tarafından çeşitli vesilelerle şiirlerde kullanılmıştır. Hatta zamanla edebiyatımızda konusu doğrudan veya dolaylı olarak hac ibadeti

olan edebî türler dahi teşekkül etmiştir. Kâbe-nâme¹, hac-nâme², menzil-nâme³, menâsik-ı hac⁴ ve hac seyahat-nâmeleri bu türler arasında yer alır.

Bu çalışmada hac vazifesini yerine getirmek üzere yapılan yolculukta yaşanan tecrübelerin paylaşıldığı, hac güzergâhındaki yerleşim yerleri hakkında çeşitli bilgilerin verildiği ve yerine göre bu ibadetin rükünlerinin anlatıldığı Fevrî'nin manzum ve mensur karışık *Hac Seyahat-nâmesi*'nin tanıtımı yapılarak muhtevası hakkında birtakım değerlendirmelerde bulunulacaktır.

1. Klasik Türk Edebiyatında Seyahat-nâmeler

Arapça “gezmek, gezi” anlamındaki seyahat ve Farsça “nâme” kelimelerinden oluşan “gezi mektubu, gezi eseri” manasına gelen⁵ seyahat-nâmeler, edebî terim olarak çeşitli vesilelerle yapılan seyahatler dolayısıyla kaleme alınan eserler için kullanılan bir tabirdir.

Osmanlı toplumunda savaş, memuriyet, iş bulma, sürgün, eğitim, irşad ve hac gibi vesilelerle seyahat edilmesine rağmen 19. yüzyıla kadar oldukça az sayıda seyahat-nâme kaleme alınmıştır. Bunun en önemli sebebi, genellikle kişilerin bu yolculuklara farklı yerleri görmek ve anlatmak gibi bir maksatla çıkmamış olmalarıdır. Ayrıca Osmanlı toplumunda yolculuğun özellikle tahsilli kesim için hayatın bir parçası sayılması, seyahatlerin aynı medeniyet ve devlet sınırları içinde yapılmış olması da bu anlayışı desteklemiştir. Buna karşılık Pîrî Reis ve Seydi Ali Reis gibi denizciler, Mâcuncu-zâde Mustafa ve Temeşvarlı Osman Ağa gibi eserler ise Osmanlı coğrafyası dışında geçen hayatlarını yazmışlardır.⁶

Osmanlı ve İslam medeniyetinde yolculuk hâtıraları çoğunlukla hasbihal, sergüzeşt-nâme, gazavat-nâme, fetih-nâme, menzil-nâme, tarih, tezkire, esâret-nâme, sefâret-nâme ve takrir gibi diğer türler içinde yer bulabilmiştir. Dolayısıyla bu gibi eserler farklı özellikler taşımaktadır.⁷

1.1. Yolculuğun Esas Alındığı Seyahat-nâmeler:

Bu eserlerin yazılmasındaki maksat, gezip görülen yerleri ve yaşanan farklılıkları okuyucuyla paylaşmanın yanı sıra; okuyucuyu eğlendirmek, meraklandırmak, heyecanlandırmak ve üslubun izin verdiği ölçüde bilgilendirmektir. Evliya Çelebi'nin *Seyahat-nâme*'sinin bazı kısımları, bazı yönleriyle Murâdî'nin *Gazavât-ı Hayreddin Paşa'sı*, Seydi Ali

¹ Türk edebiyatında Kâbe hakkında kaleme alınan eserler genel olarak Kâbe-nâme adıyla anılır. Bu ismi taşıdığı bilinen ilk eser Akşehirli Abdurrahman Gubârî'nin *Kâbe-nâme* adlı mesnevisidir. Safî'nin 1131 / 1719 yılında yazdığı *Kâbe-nâme* adlı mesneviyle Ali b. Osman el-Üşî ve Ebü'l-Fazl Muhammed es-Sincarî'nin aynı adı taşıyan eserleri de bu grupta yer almaktadır. Ayrıca menâsik-i hac ve menâzil-i hac türü eserlerde Kâbe ile ilgili manzum parçaların yer aldığı da görülmektedir. Gubârî'nin menâsik-i hac ve Kâbe'nin yapılışı ile ölçüleri hakkında bilgi veren mensur *Mesâhat-nâme* adlı kitaplarında Kâbe'ye dair bilgiler bulunmaktadır (Mustafa İsmet Uzun, “Kâbe”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 24, TDV Yay., İstanbul 2001, s. 23).

² Bu türde dikkatleri çeken en önemli eser, Neccar-zâde Rızâ'nın *Hac-nâme* adlı risalesidir. 7 kasideden oluşan 265 beyitlik bir eserdir. Hepsini naat türünde şiirlerden oluşan bu eserin bu isimle adlandırılmasının sebebi muhtemelen şairin hac yolunda yahut mukaddes topraklarda iken yazmış olmasıdır (Ahmet Karataş, “Neccâr-zâde Şeyh Rızâ Efendi'nin Hacnâme'si”, *Marmara Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 43, 2012/2, s. 189).

³ Menzil-nâmeler, çeşitli vesilelerle çıkılan seyahatlerde kervanların konakladıkları mekânlar veya yerleşim yerleri hakkında manzum veya mensur olarak kaleme alınan eserlerdir. Klasik Türk edebiyatında bu türdeki eserlerin büyük çoğunluğu hac seyahati esnasında konaklanan menziller üzerine yazılmış olsa da İstanbul-Halep veya İstanbul-Mora gibi farklı menziller için yazılmış olanlara da tesadüf edilmektedir (Yunus Kaplan, “Seyyid Yahyâ Vâkıf Efendi ve Halep Menzil-nâmesi”, *Littera Turca Journal of Turkish Language and Literature*, 6/2, 2020 s. 214-17).

⁴ Hacı olmak için Mekke'ye gidenlerin Kâbe ziyareti, Arafat'ta vakfeye durma, kurban kesme, ihram giyme, sa'y gibi yaptıkları ibadet rükünleri ile bunların yolunu, usulünü gösteren kitap (Devellioğlu 2011: 710) anlamına gelen menâsik-i hac edebî terim olarak hacıların uyması gereken bu rükünler hakkında yazılmış olan eserlere denir. Gubârî (öl. 1566), Yusuf Sinaneddin bin Ya'kûb (öl. 1581), Nâli Mehmed Efendi (öl. 1675) ve Kâmil'in (öl. 1894) yazmış olduğu eserler bu türün en meşhurlarıdır.

⁵ Hüseyin Yazıcı, “Seyahat-nâme”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 37, TDV Yay., İstanbul 2009, s. 9.

⁶ Menderes Coşkun, “Seyahat-nâme”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 37, TDV Yay., İstanbul 2009, s. 13.

⁷ Menderes Coşkun, *agm.*, s. 13.

Reis'in *Mir'âtü'l-Memâlik*'i, Temeşvarlı Osman Ağa'nın hatıraları ve Bayburtlu Zihnî'nin *Hikâye-i Garîbe*'si bu türde kaleme alınmış eserlerdir.⁸

1.2. Esaret-nâmeler

Osmanlıların farklı medeniyetler ile temaslarını sefaret-nâmelerden daha önce ifade eden eserlerdir. Bunların bazılarında müellif, hatıralarını yazma gerekçesini herkesin gidemeyeceği bir ülke ve medeniyette bulunma olarak göstermiştir. Mektup şeklinde kaleme alınmış olanlar dâhil çok az esir, yabancı bir ülkede başından geçenleri yazıya dökmüştür. Bazıları seyahat-nâme niteliği taşıyan ve münşeât mecmualarında rastlanan bu mektupların yazılış sebepleri, ya müellifin içinde bulunduğu durumu dostlarına bildirmek istemesi ya da korsanlar tarafından kendisinden istenen fidyeyi memleketteki dostlarının yardımıyla temin ederek esaretten kurtulma arzusudur. Cem Sultan'ın ölümünden yirmi yıl sonra günlük tarzında yazılan *Vâkı'ât-ı Sultân Cem*'i, Macuncuzade Mustafa'nın *Sergüzeşt-i Esîr-i Malta*'sı, Yusuf Efendi'nin *Makâle-i Zindancı Mahmud Kapudan Berâ-yı Feth ü Zafer-i Keşî-i Maltiz-i La'in Duzâh-mekîn*'i ve Temeşvarlı Osman Ağa'nın eserleri bu tarzdadır.⁹

1.3. Sergüzeşt-nâme ve Hasbihâl Türünde Yazılan Manzum Seyahat-nâmeler

Bu türdeki eserlerin önemli kısmında şairin amacı, hayatta ve özellikle gurbette çektiği sıkıntıları anlatmaktır. Sergüzeşt-nâme ve hasbihâl türünde yazılmış olan başlıca eserler şunlardır: Şeyhî'nin *Har-nâme*'si, Cemâlî'nin *Der-Beyân-ı Meşakkat-i Sefer ü Zaruret ü Mülâzemet*'i, İsmail Belîğ'in *Sergüzeşt-nâme-i Fakîr-i be-Azîmet-i Tokat*'ı, Mîr Rızâ-yı İstolçevi'nin *Sergüzeşt-i Fakîr ü Hakîr-i Pür-Takîr*'i, Ahmed bin İbrahim Tokadî'nin *Acâ'ib-nâme-i Hindustân*'ı, İzzet Molla'nın *Mihnet Keşan*'ı ve Bayburtlu Zihnî'nin *Sergüzeşt-nâme*'sidir.¹⁰

1.4. Sefâret-nâmeler

Siyaset ve tarih ilmine katkıda bulunmak için yazılmış resmî seyahat-nâmelerdir. Türk edebiyatındaki ilk sefâret-nâme, 1665 yılında büyükelçi sıfatıyla Viyana'ya gönderilen Kara Mehmed Paşa tarafından kaleme alınmıştır. Son sefâret-nâme ise Abdürrezzâk Bâhir Efendi'nin 1845'te *Risâle-i Sağîre* adıyla yazdığı Paris-Londra sefâret-nâmesidir. Sefâret-nâmelerin bir kısmı elçilerin maiyetinde bulunan bir edip veya şair tarafından bazen manzum olarak kaleme alınmıştır. Bu türün en meşhuru 1720 yılında Paris'e gönderilen Yirmisekiz Çelebi Mehmed'in *Fransa Sefâret-nâmesi*'dir.¹¹ Sefâret-nâme yazma geleneği 18. yüzyıldan itibaren yaygınlık kazanmış; özellikle Osmanlı Devleti'nin daha çok temasta bulunduğu Fransa, Rusya, Prusya (Almanya), Avusturya, İtalya, İspanya ve İran gibi devletlere gönderilen elçilerin yazdıkları bu ülkelerle ilgili ayrıntılı bilgiler içerir.

1.5. Hac Seyahat-nâmeleri

Arapça bir kelime olan hacc "Tartışarak yenmek, ikna etmek, bir şeyden feragat etmek, bir yerden gelmek, bir kimse ya da mahalle çok gidip gelmek"¹²; "İslam'ın beş şartından biri olan ve muayyen bir zamanda Mekke'deki Kâbe-i Şerîfe'yi ziyaret etmek üzere yola çıkma farızası, hacca gitme, hac görevini yapma"¹³ anlamına gelmektedir.

İslam'da haccın maddi gücü yeten ve belli şartlara haiz tüm Müslümanlara farz kılınması ile birlikte bu ibadetin yerine getirilmesi için Müslüman devletler tarafından çeşitli tertibatlar

⁸ Menderes Coşkun, *Bosnalı Muhlis'in Manzum Seyahatnamesi Delilü'l-Menâhil ve Mürşidü'l-Merâhil*, Fâkulte Kitabevi, Isparta 2007, s. 11.

⁹ Menderes Coşkun, *age.*, s. 13-16.

¹⁰ Menderes Coşkun, *age.*, s. 16-18.

¹¹ Menderes Coşkun, *age.*, s. 27.

¹² Serdar Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük*, Dağarcık Yay., İstanbul 1995, s. 148.

¹³ Ferit Devellioğlu, *Ansiklopedik Osmanlıca-Türkçe Lûgat*, Aydın Kitabevi, Ankara 2011, s. 350; Mehmet Kanar, *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, Say Yay., İstanbul 2009, s. 1137.

yapılmıştır. Hacca giden kimselerin kullanmaları için belirli yol güzergâhları ve bu yollar üzerinde hacıların konaklayıp faydalanabilecekleri menziller oluşturulmuştur.¹⁴ Bu yol güzergâhları ve menziller bölgeye hâkim olan siyasi otoriteler tarafından zaman ve iklim şartlarına göre değişiklik yapılarak kullanılmışlardır.¹⁵

Her yıl muayyen dönemlerde hac kervanlarının düzenlenmesi ve bu süreçte bir devamlılık sağlanması, Hicaz'ın ilhaki ve Osmanlı sultanlarının "Hâdimü'l-Harameyn" unvanını almasından sonra, Osmanlı yönetimi açısından büyük bir önem kazanmıştır. Bu kervanlarla hacca gidenlerden bazıları, o dönemdeki ulaşım vasıtalarının taşıma kapasitesi ve iletim imkânlarının yetersizliği sebebi ile ortalama 8-9 ay süren yolculuklarını ve seyahatlerini tasvir eden eserler kaleme almışlardır. Bu eserlerde genellikle hacıların yol güzergâhları, konaklama ve oturma menzilleri tanıtılarak, hac yolculuğunun nasıl yapıldığına dair bilgilere yer verilir. Ayrıca menzillerde bulunan ziyaretgâh ve türbelerin isimleri verilerek menzilin dikkat çeken önemli özellikleri ile bölge hakkında anlatılan rivayetlerden de bahsedilir. Bunun yanında, bu eserleri kaleme alan hacılar bizzat başlarından geçen ve şahit oldukları olaylardan ziyade, geçtikleri ve gördükleri yerlerde hacıların ihtiyaç duyabileceği su ve diğer emtianın bulunup bulunmadığı hususunda da bilgiler sunarlar.¹⁶

Bu eserler, İstanbul'dan Mekke'ye kadar uzanan çok geniş bir coğrafya ile ilgili dolaylı fakat önemli bilgiler vermekle birlikte aynı zamanda yazarlarının düşünce yapıları, inançları, eğitimleri ve dilleri hakkında dolaylı bilgiler de içermektedir.¹⁷

Klasik Türk edebiyatında konu itibarıyla doğrudan veya dolaylı olarak hacdan bahseden menzil-nâmeler ve menâsikler hac seyahat-nâmeleriyle iç içe geçmiş bir tür olarak karşımıza çıkmaktadır. Menzil-nâmeler hac kervanlarının konakladıkları menziller, menâsik-nâmeler ise hac ibadetinin rükunleri hakkında bilgi veren eserlerdir. Ancak bu türlerde kaleme alınan eserlerin çoğunda, bu türlerin sahip olduğu temel özelliklerle birlikte seyahat-nâme özelliklerine de tesadüf edilmektedir. Hatta bazı eserler bu üç türe dâhil edilebilecek şekilde telif edilmiştir.

Klasik Türk edebiyatında gerek tamamen seyahatname gerekse hem menzil-nâme hem de menâsik özelliği gösteren hac seyahat-nâmesi türünde kaleme alınan belli başlı eserler şunlardır:

1.5.1. Ahmed Fakîh, *Kitâbü Evsâf-ı Mesâcid-i Şerîfe*: Osmanlı hac seyahat-nâmelerinin en eskisi kabul edilen eserde seyahat sırasında ziyaret edilen Kudüs, Medine ve Mekke olmak üzere üç kutsal şehir hakkındaki izlenim ve bilgilere yer verilmiştir.¹⁸

1.5.2. Fevrî, *Hac Seyahat-nâmesi*: Eser hakkında aşağıda ayrıntılı bilgi verilecektir.

1.5.3. Abdurrahman Hibrî, *Menâsik-ı Mesâlik*: Abdurrahman Hibrî (1604-1659)'nin kaleme aldığı eserde, 1632 yılında yaptığı hac seyahatinde gidiş ve dönüşteki yollar ve uğranılan yerler hakkında geniş bilgi verilmiş ve hac menâsiki bütün ayrıntılarıyla anlatılmıştır. Önce Edirne'den Şam'a kadar olan menziller hakkında bilgi verilmiş, ardından Şam'dan Antakya'ya kadar olan dönüş yolu anlatılmıştır. Daha sonra Şam'dan Mekke'ye kadar olan menziller sıralanarak seyahat esnasında İstanbul, Anadolu ve Hicaz'da meydana gelen olaylar; haccın nasıl yapılacağı, hac sırasında okunacak dualar ve sureler ile Peygamberin kabrinin ziyareti anlatılmıştır.¹⁹

¹⁴ Suat Donuk, "Servet Mahlaslı Bir Şaire Mâl Edilen Manzum Bir Hac Seyahatnamesi", *Selçuk Ü. Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 41, 2017, s. 53.

¹⁵ İzzet Sak ve Cemal Çetin, "XVII. ve XVIII. Yüzyıllarda Osmanlı Hac Menzilleri", *Selçuk Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 19, 2005, s. 199-200.

¹⁶ İzzet Sak ve Cemal Çetin, *agm.*, s. 210.

¹⁷ Menderes Coşkun, *Manzum ve Mensur Osmanlı Hac Seyahatnameleri ve Nâbi'nin Tuhfetü'l-Harameyn'i*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 2002, s. 3.

¹⁸ Menderes Coşkun, *age.*, s. 42.

¹⁹ Sevim İlgürel, "Abdurrahman Hibrî'nin Menâsik-i Mesâlik'i", *İstanbul Ü. Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi*, (6), 1975, s. 111-12.

1.5.4. Bosnalı Hacı Yusuf, *Hac Seyahat-nâmesi*: Hac farızasını yerine getirmek için 20 Haziran 1615 tarihinde memleketi Zupon'dan yola çıkan Hacı Yusuf, karayoluyla önce İstanbul'a buradan da denizyoluyla Kahire'ye gelmiş; Süveyş'te tekrar gemi vasıtasıyla Kızıldeniz üzerinden Cidde'ye ve en son Mekke'ye ulaşmıştır. Hac görevini ifa ettikten sonra karayolu ile Kahire'ye, sonra gemiyle İskenderiye'den Selânik'e gelerek tekrar karayolu ile Üsküp ve Saraybosna'ya, buradan ise Duvno'ya ulaşarak yolculuğunu tamamlamıştır. Yazar bu seyahati esnasında konakladıkları yerler, uğradıkları mekânlar ve ziyaret ettikleri evliyalar ve bunların türbeleri hakkında bilgiler vermiştir. Hacı Yusuf, gördüğü yerler ve orada bulunan tarihi eserleri gerçekçi bir anlatımla kaydederek ayrıntılı tasvirler yapmıştır.²⁰

1.5.5. Hacı Ali Efendi, *Tuhfetü'l-Huccâc*: Hac seyahat-nâmesi olarak kaleme alınan eserde Hacı Ali Efendi, 1647-48 yılında gittiği hac yolculuğunu anlatmıştır. Eserde Üsküdar'dan kutsal topraklara uzanan hac yolu menzilleri, güzergâhtaki şehirler ile buralardaki evliyanın metfun bulunduğu ziyaretgâhlar konu edilmektedir. Üsküdar-Mina arasında geçilen belli başlı menzil ve şehirler hakkında sahip oldukları önem ve özelliklerine göre uzun ya da kısa bilgiler verilir. Ayrıca haccın farz, vacip, sünnet ve müstehapları belirtilmiş; ihrama girme kurallarına değinilmiş; hacca ve umreye nasıl niyet edileceği anlatılmıştır.²¹

1.5.6. Nâbî, *Tuhfetü'l-Harameyn*: Nâbî'nin 1678-79 yıllarında Urfa, Şam, Kudüs ve Kahire üzerinden gerçekleştirdiği hac yolculuğunu manzum-mensur anlatan bir eserdir. Hac seyahat-nâmeleri içinde en meşhuru ve en edebîsi olan bu eserde Nâbî, resmî hac kervanına katılarak yolculuğunu daha güvenli yapmak yerine Kahire üzerinden daha tehlikeli ve uzun bir yolculuğu tercih etmiştir. Kartal, İzmit, Hersek ve İznik yoluyla Eskişehir'e ulaşan Nâbî; Akşehir, Ilgın, Lâdik, Konya, Ereğli, Adana, Payas ve Antakya üzerinden Halep'e varır ve bir müddet burada kalır. Buradan Hama, Humus üzerinden Şam'a gider. Kudüs ve Gazze üzerinden Kahire'ye ulaşan şair, bir müddet burada kaldıktan sonra Mısır hac kervanına katılarak Adiliyye, Birke, Tih Sahrası, Sina Dağı, Mısır Akabesi, Bedr-i Huneyn ve Râbiğ üzerinden Mekke'ye ulaşır. Nâbî, hac güzergâhındaki yerleşim yerlerinden ziyaret edilecek bir türbe, tarihî bir cami veya binası olanların tavsifini yapmış; eğer bunlar yoksa oranın tavsifini pek önemsememiştir.²²

1.5.7. Servet, *Manzum Hac Seyahat-nâmesi*: 17. yüzyılda veya öncesinde yaşadığı tahmin edilen Servet mahlaslı bir şair tarafından mesnevi nazım şekliyle kaleme alınmıştır. Klasik mesnevi formunda olmayan eser, 135 beyit ile 9 dörtlük olmak üzere toplam 144 nazım biriminden müteşekkildir. Mesnevi kısmını oluşturan bölümler, üç farklı aruz kalıbıyla yazılmıştır. Manzum hac seyahat-nâmesi özelliği taşıyan eserde şair, Pendik'ten başlayarak Konya, Halep ve Şam güzergâhından Mekke'ye kadar olan konaklar ve buraların sahip olduğu bazı özellikler hakkında sade bir dil ve canlı bir üslupla bilgi vermiştir.²³

1.5.8. Kadrî, *Menâzilü't-Tarîk ilâ Beyti'llâhi'l-Atîk*: 17. yüzyılda yaşamış olan Kadrî mahlaslı biri tarafından yazılan eser, rehber nitelikli mensur bir hac seyahat-nâmesi olup müstakbel hacılara faydalı bilgiler vermek amacıyla yazılmıştır. Sekiz bölümden oluşan eserde hacıların yolculuk esnasında nelere dikkat etmeleri gerektiği hakkında bilgi verilip tavsiyelerde bulunulmuş, Üsküdar-Şam-Medine ve Mekke güzergâhındaki menzillerin tasviri yapılmıştır. Konaklar arası mesafe, konakların durumu ve buralardaki kamuya ait binalar hakkında bilgiler veren Kadrî, bu anlatımlarda hem kendi izlenimlerine hem de yazılı ve sözlü kaynaklara başvurmuştur.²⁴

²⁰ A. Rıza Özuygun-Şefika Yapıcı, "Bosnalı Hacı Yusuf Livnjak'ın Hac Seyahatnamesi", *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, S. I, 2014. s. 36-74

²¹ Sadettin Baştürk, "Bir Hac Yolcusunun Gözünden İstanbul'dan Hicaz'a Osmanlı Şehirleri", *Journal of Human Sciences*, (10)1, 2013, s. 148-161.

²² Menderes Coşkun, *age.*, s. 86-88.

²³ Suat Donuk, *agm.*, s. 17-21.

²⁴ Menderes Coşkun, *age.*, s. 24-26.

1.5.9. Nâtik, *Tuhfetü'l-Haremeyn*: Edirneli Nâtik tarafından 1707 yılında kaleme alınmıştır. Mesnevi nazım şekli ve aruzun *fe'ilâtün mefâ'ilün fe'ilün* kalıbıyla yazılan eser, 2789 beyittir. Şair, 1706 yılında çıktığı hac yolculuğunu ve bu yolculuk esnasında ziyaret ettiği yerleri anlatmıştır. Eserinin ağırlık noktasını hac farızasının yerine getirilmesinin gerekliliği, Mekke ve Medine ile buralardaki kutsal mekânların tanıtımı, ziyaretçilerin buralarda nasıl davranıp neler yapmaları gerektiği oluşturur. Seyahatinde deniz yolunu kullanan Nâtik; Kahire-Mekke arasındaki menzillerin havası, suyu ve toprağı gibi iklimsel özellikleri hakkında bilgi vermiş; kimi zaman da kendi başından geçen olayları veya gezdiği yerlerle ilgili kimi önemli olayları anlatmıştır.²⁵

1.5.10. Bosnalı Muhlis, *Delîlü'l-Menâhil ve Mürşidü'l-Merâhil*: Manzum bir hac seyahat-nâmesi olan eser, 18. yüzyıl şairlerinden Bosnalı Muhlis tarafından 1748-49 yılında çıkmış olduğu hac seferi için kaleme alınmıştır. 891 beyit tutarındaki eser, *mefâ'ilün mefâ'ilün fe'ülün* vezniyle yazılmıştır. Eserin bu türdeki diğer eserlerden en büyük farkı, müellifinin İstanbul'dan Mısır'a kadarki yolculuğunda deniz yolunu kullanması ve bu güzergâhtaki menziller hakkında daha ayrıntılı bilgiler vermesidir. Menâzil tipi hac seyahat-nâmelerinden biri olan eserde Muhlis; Kahire ile Mekke arasındaki 30 menzilin tavsifini yapmıştır.²⁶

1.5.11. Cûdî, *Merâhilü Mekke Mine's-Şâm*: Cûdî mahlaslı bir şair tarafından 1756 yılında, kaside nazım şekli ve aruz vezninin *mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün* kalıbıyla yazılmıştır. 278 beyit tutarındaki eserde, Şam'dan Mekke'ye kadar olan hacıların uğradığı konaklar sade bir dille anlatılmıştır.²⁷

1.5.12. Mehmed Edîb Bin Mehmed Dervîş, *Behcetü'l-Menâzil*: Mehmed Edîb bin Mehmed Dervîş tarafından mensur bir şekilde yazılan bu eserde, hacca gidecek kişilerin nelere dikkat etmeleri gerektiği anlatılmaktadır. 7 Eylül 1776 tarihinde Maltepe'den yola çıkan yazar, Kartal'dan itibaren İstanbul'dan Mekke'ye kadarki güzergâhta bulunan yerleşim yerlerini tek tek kaydederek bunlar hakkında ayrıntılı bilgiler vermiştir. Menzillerin bulunduğu yerleşim yerlerinde bulunan yapıların sayılarını veren yazar; iki menzil arasındaki mesafeleri ve aralarında bulunan yerleşim merkezlerinin adları ve özelliklerinden de söz etmiştir. Geçtiği yerlerin coğrafi özelliklerini, dağlarını, yaylalarını, ovalarını, ırmaklarını, körfezlerini ismen belirtirken bazılarında ise betimlemeler yapmıştır. Diğer yandan menzillerde bulunan su miktarı, bu yörelerde hangi meyvelerin yetiştirildiğini, bazı yörelerde yapılan el sanatlarından, evcil veya yabani hayvanlardan da bahsetmiştir.²⁸

1.5.13. Seyyid İbrahim Hanîf, *Hâsıl-ı Hacc-ı Şerîf li-Menâzili'l-Haremeyn*: İbrahim Hanîf'in 1787-88 yılında yapmış olduğu hac yolculuğunu anlatan eser, manzum-mensur karışıktır. Konunun işleniş bakımından rehber nitelikli diğer hac seyahat-nâmelerinden farklılıklar gösterir. Eser, hacıları neşelendirmek için hazırlanmış hikâye ve şiirlerle doludur. Menziller ve yolculukla ilgili bilgiler, bu birbirinden bağımsız hikâye ve şiirleri çerçevelemektedir.²⁹ Üsküdar'dan yola çıkan Hanîf; Gebze, Eskişehir, Konya, Adana ve Şam hattı üzerinden son durak Medine ve Mekke'ye varmıştır. Anadolu'daki şehir ve kasabalar hakkında ayrıntılı bilgiler veren şair, Şam'dan sonraki yerlerin daha çok han ve kale isimlerini zikretmekle yetinmiştir.³⁰

²⁵ İ. Hakkı Aksoyak, "Nâbi'nin Tuhfetü'l-Haremeyn'inin Edirneli Nâtik'in Tuhfetü'l-Haremeyn'ine Etkisi: Hikâyeler, Gelenekler, İnanışlar...", *Milli Folklor*, Yıl 24, S. 95, 2012, s. 10-14.

²⁶ Menderes Coşkun, *Bosnalı...*, s. 30-31.

²⁷ Fatih Koyuncu, Cûdî'nin Manzum Hac Seyahat-nâmesi, *Littera Turca Journal of Turkish Language and Literature*, Volume 3, Issue 1, 2017, s. 177-219.

²⁸ Serbüent Karadağ, *Mehmed Edib Bin Mehmed Dervîş'in "Behcet'ül Menazil" Adlı Eserinin Transkrip ve Tahlili*, YLT, Hatay 2011, s. 48-49.

²⁹ Menderes Coşkun, *Manzum...*, s. 27.

³⁰ Nurhan Ramazanoğlu Özcan, *Seyyid İbrahim Hanîf'in (ö. 1802) Hayatı, Eserleri ve Hâsıl-ı Hacc-ı Şerîf Li-Menâzili'l-Haremeyn Adlı Eserin İncelenmesi*, YLT, Ankara 2011.

2. Fevrî'nin Hac Seyahat-nâmesi

2.1. Fevrî'nin Hayatı

Arnavutluk'a bağlı Draç'ta doğdu. Hırvat asıllı Hristiyan bir aileye mensuptu. Küçük yaşta İstanbul'a getirildi. Ferhad Paşa'nın kethüdası Pulad'ın ve sonra kardeşi Cafer Kethüda'nın himayesine girdi. Rumeli Beylerbeyi Lutfi Paşa'ya takdim edilen Ahmed Fevrî, Paşa'ya sunduğu "süsen" redifli kaside ile hürriyetine kavuştu. Latîfi ve Hasan Çelebi'ye göre Lâmiî Çelebi'nin dedesi Nakkaş Ali Çelebi'nin, Gelibolulu Mustafa Âlî'ye göre ise İskender Çelebi'nin himayesinde yetişmiştir.

Dönemin tanınmış bilginlerinden Dursun Efendi, Taşköprizâde Ahmed Efendi ve Arabzâde Abdülbâkî Efendi'den eğitim gören Fevrî; Bostan Çelebi'nin Bursa kadılığı sırasında ondan mülazım oldu. 952 / 1544 yılında yılından hacca gitti. 1547'de Edirne Anbar Kadı Medresesine müderris tayin edildi. 1548 yılında Edirne'ye gelen Şehzade Selim'e intisap etti. Ardından Hasköy'de Mahmud Paşa ve Vize medreselerinde müderrislik yaptı. Kanûnî'nin 1552 yılında düzenlediği Nahcıvan seferine de katıldı ve bu sırada sunduğu kasidelerle şöhreti arttı. Sefer dönüşünde sırasıyla Bursa'da Kaplıca ve Hüdâvendigâr medreseleriyle İstanbul'da Atik Ali Paşa, Haseki Sultan Kariye (Hankâh), Haseki Sultan, Sultâniye ve Semâniye medreselerinde müderrislik yaptı. Ardından Şam kadısı ve orada Sultan Süleyman Medresesi müderrisi oldu. 978 yılının Zilkade ayında (Nisan 1571) Şam'da vefat etti. Mezarı Şam'dadır.

Türkçe, Arapça ve Farsça şiirleri bulunan ve devrin büyük âlimleri arasında gösterilen Fevrî'nin, mahlasına uygun olarak çok hızlı ve kolay bir şekilde şiir söyleyebildiği tezkirelerde zikredilir. Gelibolulu Âlî, şiirde atasözleri ve deyimleri kullanmada Necâtî'den sonra Fevrî'nin geldiğini söyler. Özellikle musammatları ile şöhret bulan Fevrî, devrine göre oldukça sade bir dil kullanmıştır. Riyâzî'ye göre Anadolu'da tahmis ve tesdîsi Fevrî meşhur etmiştir. Fevrî, manzum eserler dışında Türkçe ve Arapça mensur eserler de vermiştir. Nesirde devrin klasik üslubuna uygun olarak sanatlı ve secili bir tarza sahiptir. Aynı zamanda devrinin tanınmış hattatlarından da olan Fevrî, Şeyh Hamdullah'ın damadı ve öğrencisi Şükrullah Halîfe'den sülüs ve nesih meşk etmiştir.

Eserleri:

1. *Dîvân*: Beyit sayısı 3000'i bulan 50 kadar kaside, 710 gazel, 69 musammat, 41 kıta ve 45 müfretle oldukça hacimli bir eserdir.

2. *Risâle fî İlmi'l-Hutût*: Hat sanatına ve hattatlık mesleğine dair çeşitli bilgiler ihtiva eder. Müellifin Arapça yazılmış bir hat risalesi daha vardır.

3. *Kühl-i Dîde-i A'yân*: Manzum kırk hadis tercümesi olup değişik konulara ait hadisler dörder mısralık kıtalar halinde Türkçeye çevrilmiştir. Ayrıca kaleme aldığı bir kırk hadis tercümesi daha vardır.

4. *Ahlâk-ı Süleymânî*: Kanûnî Sultan Süleyman'ın meziyet ve faziletlerine dair olan eser, *Münşeât-ı Süleymânî* olarak da bilinir. Secili bir üsluba sahip olan eserde Kanûnî'nin şiirleri açıklanarak onun dünya görüşü anlatılmıştır.

5. *Hac Seyahat-nâmesi*: Eser hakkında aşağıda ayrıntılı bilgi verilmiştir.

Fevrî'nin *Tefsîru Sûreti'l-Mülk* adlı bir risâlesiyle *Risâle-i Kalemîyye ve Risâle-i Seyfîyye* gibi bazı Arapça eserleri de vardır. Değişik kaynaklarda *Dürerü'l-Hükkâm* ile *Gurerü'l-Ahkâm*'a ve Beyzâvî'nin *Envârü't-Tenzîl* adlı tefsirine hâşiyeleri ile *Miftâhu'l-Meânî* adıyla kaleme aldığı bir Farsça-Türkçe lügatinin olduğu da zikredilmektedir.³¹

³¹ Fevrî'nin hayatı ve eserleri hakkında birçok tezkire ve biyografik kaynakta bilgi bulunmaktadır. Bu bilgileri tekrar etmemek adına şairin hayatıyla ilgili derli toplu ve son çalışmalarından biri olması hasebiyle Mehmet Kalpaklı'nın *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*'nde şair hakkında yazdıklarını özetleyerek almayı tercih ettik. Daha geniş bilgi için

2.2. Hac Seyahat-nâmesi

Fevrî'nin 652 / 1544 yılında hac yolculuğunu anlatmak için kaleme aldığı bu eseri, daha önce Menderes Coşkun *Manzum ve Mensur Osmanlı Hac Seyahat-nâmeleri ve Nâbî'nin Tuhfetü'l-Harameyn'i* adlı çalışmasında bilgi vererek ilim âlemine tanıtmıştır. Coşkun, ayrıca bu çalışmasında Flügel'in Fevrî'ye ait olduğunu söylediği³² *Risâle-i Mekkiyye* adlı eserle bu seyahat-nâmenin aynı eser olduğunu belirtmiştir.³³

Fevrî'nin *Hac Seyahat-nâme'si*, Süleymaniye Kütüphanesi'nde çeşitli eserleri içinde barındıran bir yazmanın 16b-29b yapraklarında kayıtlıdır. Eserin başında "Risâle fi'l-Menâsik" yazmaktadır. Ancak başlık ile eserin muhtevası birbiriyle uyuşmamaktadır. Coşkun'un da ifade ettiği gibi³⁴ bu başlık muhtemelen müellif tarafından değil de müstensih tarafından konmuş olmalıdır. Eser, kütüphane kayıtlarında da aynı başlıkla edebiyat tarihimizin önemli seyahat-nâme türü eserlerinden biri olan *Menâzirü'l-Avâlim*'in yazarı Trabzonlu Âşık Mehmed'e atfedilmiştir. Eserin Âşık Mehmed'e atfedilmesinin sebebi, Âşık adının metin içinde sıkça geçmesi olmalıdır.

Âşık Çelebi, *Meşâ'irü's-Şu'arâ* adlı tezkiresinde çok yakın arkadaşı olması hasebiyle Fevrî'nin hayatı hakkında ayrıntılı bilgiler verir ve onun hac münasebetiyle çıkmış olduğu seyahatine de değinir. Burada anlatılanlara göre Âşık Çelebi, Fevrî'nin hacca gideceğini öğrenince kıt'a nazım şekliyle 22 beyitlik bir şiir yazar. Bu şiirde Fevrî'ye hitaben çıkacağı yolculuktan kazasız belasız sıhhat içinde geri dönmesi için temennide bulunur ve mağfirete nail olma ümidiyle orada yapacağı dualara kendisini de dâhil etmesini ister:

*Ka'be-i kûyna varup yüz urıcak anun
Göricek pertevin ol mihr-i cihânârânun
Halkaveş ol der-i mihrâbveşe yüz urıcak
Vakfede sûz u güdâz ile niyâza turıcak
Diyenin kahr ile mihnet-zede bir Âşık var
Dürlü mihnetle felâket-zede bir âşıkvâr*

Bundan sonra Âşık Çelebi, Fevrî'nin hacdan dönüşte bir müjdecî vasıtasıyla kendisine bir mektup gönderdiğini ve bu mektubun hülâsası olduğunu söyleyerek üzerinde çalıştığımız seyahat-nâmenin giriş bölümü olarak nitelendirilebilecek genişçe bir kısmı birkaç kelime farkı dışında aynen tezkiresine almıştır.

Aşağıda muhteva özelliklerinde de değinileceği üzere Fevrî, seyahat-nâmesine uzunca bir Âşık Çelebi övgüsüyle başlamış ve yine eserin sonunda yirmi beyitlik bir mesneviyle onun övgüsünü yapmıştır. Şair;

*Bir kuluñ vardur İlâhî kim adı 'Âşık'dur
Râh-ı 'aşkuñda senüñ gâyet ile şâdıkdur
Baña işmarladı kapuñda münâcât-ı kalem
Anuñ için tapuña keşf-i murâdât-ı kalem*

diyerek başladığı bu şiirde hacca çıkmadan önce Âşık'ın kendisine dua etmesini istediğini belirterek Allah'tan ona merhamet etmesini diler.

Fevrî'nin bu şekilde hem eserin başında hem de sonunda Âşık Çelebi'den ayrıntılı bir şekilde bahsetmesi ve Âşık Çelebi'nin hacca gitmeden önce kendisinden duada bulunmasını

bkz. <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/fevri-ahmed> [Erişim Tarihi 15.04. 2020]. Şairin hayatı hakkında bilgi veren eserler ayrıca kaynakçaya eklenmiştir.

³² Flügel, *Gustav, Die Arabischen, Persischen und Türkischen Handschriften Geschichte der Arabischen Litteratur (Supplementband)*, 3 Cilt, Leiden, 1937-42.

³³ Menderes Coşkun, *age.*, s. 46-49.

³⁴ Menderes Coşkun, *age.*, s. 46.

istediğini söyleyerek onun bu talebini yerine getirdiğini açıkça belirtmesi, eserin yazılış amacının bu talebin yerine getirilmiş olduğunun muhatabına bildirilmek istenmesi olarak düşünülebilir. Kaldı ki Âşık Çelebi'nin de tezkiresinde Fevrî'nin hac dönüşü kendisine mektup yazdığını söyleyerek mektuptan uzunca bir bölüm paylaşması bu yöndeki iradi durumu teyit eder mahiyettedir.

Bu durumda eldeki bu eserin Fevrî tarafından Âşık Çelebi'ye gönderilmiş, hac yolculuğundaki maceralarını özetlediği seyahat-nâme tarzında yazılmış bir mektup metni olduğunu söylemek de mümkün görünmektedir.

2.2.1. Şekil Özellikleri

Fevrî, *Hac Seyahat-nâme*'sini, manzum-mensur karışık olmak üzere kaleme almıştır. Eserdeki manzum bölümlerde gazel, mesnevi, kıt'a, terci-i bent ve matla / müfret olmak üzere farklı nazım şekillerini tercih etmiştir. Bu manzum bölümlerdeki toplam beyit sayısı 212'dir.

2.2.2. Muhteva Özellikleri

Seyahat-nâme'sine muhatabı Âşık Çelebi'yi överek başlayan Fevrî, bu amaçla manzum ve mensur olarak Âşık Çelebi'nin sahip olduğu vasıfları ayrıntılarıyla tavsif eder. Şaire göre Hz. Peygamber soyundan gelen Âşık Çelebi, akli ilimlerde Seyyid-i Sâni, nakli ilimlerde Sa'd-ı Taftazânî, nahiv ve sarf ilminde Sibeveyh, Ahfeş ve Ferrâ; mantıkta İbn-i Sînâ'dır. Mana ve beyanda Sehbân-ı Vâil, aruzda Halil, tefsirde Kâşânî ve Allâme, hadiste ise Müslim ve Buhârî'dir. İnşada Harîrî, gönül açıcı şiirleriyle de Ferezdak ve Carîrî'dir. Matematikte zamanın Öklidis'i, astronomide Batlamyus, tarihte Taberî ve İbn-i Hallikan, lügat ilminde Cevherî, dinî ilimlerde ise Ebu Hanife, Yafii, İmam Malik ve Şafii'dir. Âşık Çelebi hakkındaki övgü dolu bu ifadelerden sonra Fevrî, onun nazım ve nesirde sahip olduğu kabiliyetleri on beyitlik bir kıt'ayla ayrıca dile getirir.

Âşık Çelebi'nin bu uzunca övgüsünden sonra şair, asıl konuya geçer. 952 yılının Rebiülevvel ayının 9. gününde (21 Mayıs 1545) gemiyle yola çıkar. Önce Gelibolu'ya, ardından Rodos üzerinden Mısır'a geçer. 31 günlük deniz ve kara yolculuğundan sonra Kâbe'ye ulaşır. Fevrî, bu seyahat esnasında yol güzergâhındaki yerleşim yerlerinde bulunan Yazıcızade Muhammed, Şeyh San'an ve Hazret-i Danyal gibi önemli kişilerin mezar ve türbelerini ziyaret etmekle kalmaz; aynı zamanda buralarda hayatta olan âlim ve fazıl kişileri de ziyaret halkasına dâhil eder.

Aynı yılın Receb ayının 8. gününde (15 Eylül 1545) dua ve salavatlarla Mescid-i Haram'a girer. Şair, Beytullah'a karşı beslediği sevgiyi ve içinde bulunduğu his yoğunluğunu on beyitlik Kâbe redifli bir gazelle dile getirir. Aynı yılın Şevval ayının ortalarına kadar Mekke'de kalarak safa ve umre yapar. Buradaki vakitlerini ibadet ederek ve bazı ilim adamlarının sohbetlerine iştirak etmek suretiyle değerlendirir.

Buradan Peygamberimizin kabrini ziyaret etmek için Medine'ye gelen şair, bir ay sonraki Mısır ve Şam hacı kervanlarının gelişine kadarki zaman zarfında burada kalır. Kervanların gelmesiyle birlikte hac yapmak için kervanlara iştirak eder ve Mekke'ye gelir. Hac vazifesini ifa edip Zilhicce ayının 26'sına kadar tespih, dua, umre ve safa yaparak vaktini değerlendirir. 27 Zilhicce 952 (1 Mart 1546) tarihinde tekrar Medine'ye gitmek üzere sefere çıkar. Şair buradan ayrılmış olmanın teessürünü beş bentlik bir terci-i bentle dile getirir. Medine güzergâhındaki menzillerde bulunan eserler ile Bedir ve Huneyn savaşlarında şehit düşenlerin kabirlerini ziyaret ederek 7 Muharrem 953 (10 Mart 1546) tarihinde sabah vakti Medine'ye ulaşır. Buraya varılmanın mutluluğunu bir gazelle dile getirerek Peygamber Efendimizin mezarını ziyaret eder ve üç güne yakın burada vakit geçirir.

10 Muharrem 953'te (13 Mart 1546) Şam kervanına katılarak dönüş için sefere çıkar. Tıpkı gelişte olduğu gibi dönüş yolculuğunda da güzergâhtaki ulu kişilerin makamları ziyaret edilerek Kudüs'e varılır. Hama ve Humus üzerinden Şam'a ulaşan Fevrî, Şam ve civarında

bulunan Veysel Karenî, Bilal-i Habeşî ve Muhyiddin Arabî gibi birçok âlim ve din büyüğünün kabirlerini ziyaret eder.

Şair buradan sonra tekrar hac esnasında Arafat'ta vakfede şahit olduğu manzarayı resmetmeye başlar. Bu öyle bir manzaradır ki Allah'ın mağfîret ve merhametine muntazır olan müminler, Kâbe etrafını coşku ile doldurmuş, bütün dünya gâilelerinden el çekmiş bir hâlde feryat ve figanlar içinde rablerine tazim içindedirler. Allah Allah ve lebbeyk nidaları adeta gökyüzünü inletmekte, yıldırım gürültülerini andıran bu sedalar Kahire'deki Ezher Camii'nde ve Kudüs'teki Mescid-i Aksa'da yankılanmakla kalmayıp Sidretü'l-Münteha'ya erişmektedir.

Fevrî, Kâbe'deki müminlerin içinde buldukları hâllerin tasvirini tamamladıktan sonra ikişer beyitle dönemin padişahı Kanuni Sultan Süleyman, vezirler, valiler, âlimler, fazıl kişiler, kadılar, şeyhler, salihler, fakirler, zahitler, ilim talebeleri, şairler ve zarifler için hayır duada bulunarak bu saydığı kişilerin emellerine nail olmaları için Allah'a niyazda bulunur. Daha sonra yirmi beyitlik bir mesneviyle Âşık Çelebi'nin övgüsünü yapar. Şair;

Baňa ısmarladı kapuında münâcât-ı kalem

Anuñ için tapuña keşf-i murâdât-ı kalem

diyerek Âşık Çelebi'nin hacca çıkmadan önce kendisinden dua ısmarladığını ifade ederek yapmış olduğu bu övgünün amacını da dile getirerek eserini tamamlar.

2.2.3. Dil ve Üslup Özellikleri

16. yüzyılın önde gelen şairleri arasında gösterilen Fevrî, sadece manzum metinler yazan bir sanatkar olmamış aynı zamanda yazmış olduğu mensur eserlerle de temayüz etmesini bilmiştir. Şairin nesir alanındaki başarısını tescil eden eserlerden biri de manzum-mensur karışık tertip ettiği *Hac Seyahat-nâmesi*'dir.

Fevrî, yolculuk izlenimlerini anlattığı seyahat-nâmesinde oldukça tumturaklı bir üslup kullanmıştır. Eserdeki nesir parçaları âli üslubun bütün özelliklerini taşır. Şairin üslubu özellikle Arafat, Kâbe ve Ravza-i Mutahhara gibi kutsal mekânların tasvirinde ve Âşık Çelebi'nin övgüsünün yapıldığı manzum ve mensur bölümlerinde daha da sanatkarâne bir vaziyet alır. Manzum parçalar genel itibarıyla nesir bölümlerine göre daha sade ve anlaşılır bir dille kaleme alınmıştır.³⁵

Fevrî'nin dinî ilimlere ve Arapçaya olan vukufu hususunda kaynaklar fikir birliği içindedir. Özellikle yakın arkadaşı Âşık Çelebi onun bu özelliği üzerinde uzun uzadıya durur.³⁶ Şairin *Seyahat-nâme*'sinde kullandığı dil, kavram ve terimler dinî ilimlere ve Arapçaya vâkıf biri olduğunu fazlasıyla hissettirecek niteliktedir. Bilhassa olayların akışına, yaptığı tasvir ve açıklamalara mütenasip olarak iktibas yoluyla kullandığı otuz civarındaki ayet, hadis ve bazı Arapça kelimeleri kibarlar bunun en güzel delilidir.

Aynı şekilde şair, serdettiği düşünce ve tasvirleri desteklemek amacıyla sıkça manzum metin kullanmayı tercih etmiştir. Manzum parçaların dikkatleri çeken en bariz özelliği, samimi bir edayla ve lirik bir tarzda tanzim edilmiş olmalarıdır. Yukarıda da zikredildiği gibi bu manzum parçalar mensur bölümlere göre daha sade bir dile sahiptir.

3. Nüsha Tavsifi

Fevrî'nin *Hac Seyahat-nâme*'si, Süleymaniye Kütüphanesi Şehid Ali Paşa Koleksiyonu'nda 2828/3 arşiv numarasıyla "Risâle fi'l-Menâsik" başlığıyla kayıtlıdır. Büyük çoğunluğu dinî eserlerden oluşan bir risale mecmuasının 16b-29b sayfalarında yer alan eser,

³⁵ Menderes Coşkun, *age.*, s. 49.

³⁶ Filiz Kılıç, *Meşâ'irü's-Şu'arâ*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara 2018, e-kitap: <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/59036.asik-celebi-mesairus-suarapdf.pdf?0>, [Erişim Tarihi: 01.02.2019]. s. 531-33.

manzum-mensur karışık bir şekilde; her sayfada 19 satır hâlinde ve talik hatla kaleme alınmıştır. İstinsah tarihi ve müstensihi hakkında herhangi bir kayıt bulunmamaktadır.

4. Metin

Risâle fi'l-Menâsik

fe' ilâtün fe' ilâtün fe' ilün

1. Ey gül-i ravza-i gülzâr-ı neseb
Semen-i bāğçe-i faẓl u edeb
2. Ğonce-i gülbün-i bāğ-ı Nebevî
Bülbül-i tâze-gül-i Muştafavî
3. Lem' a-i şem' a-i envâr-ı Hudâ
Şu' le-i meş' ale-i râh-ı Hüdâ
4. 'Umde-i zümre-i evlâd-ı Nebî
Zübde-i âl-i Resûl-i 'Arabî
5. Der-i dürc-i yem-i âlây-ı Resûl
Dürr-i burc-ı dür-i zevcâ-yı Betül
6. Seyyid-i zümre-i sâdât-ı i' zâm
Eşref-i tâ'ife-i âl-i kirâm
7. Şem' a-i şehir-i ma' ârif-i 'Alî
Mısrâ' -ı bâb-ı 'ulûm-ı Nebevî
8. Nûr-ı mihr-i felek-i kâdr u şeref
Dürr-i pâk-i şâdef-i şâh-ı Necef
9. Kaṭre-i şeb-nem-i bāğ-ı Kureşî
Burc-ı 'izzetde sa' âdet güneşi
10. Server-i taht-ı eḳâlîm-i sühan
Hüsrev-i memleket ü nazm-ı Hasen
11. 'Alevî vü Kureşî Muṭṭalibî
Seyyidî ya' ni [ki] 'Âşık Çelebi
12. Dür-i deryâ-yı nübüvvet 'Âşık
Mevc-i 'ummân-ı fütüvvet 'Âşık
13. Kevkeb-i çarḥ-ı risâlet sensin
Kamer-i burc-ı siyâdet sensin

Ey haḳâyık-şinâs-ı mesâ' il-i evrâk-ı bî-şümâr-ı mezâhir-i kâf u nûn. V'ey deḳâ' iḳ-güşâ-yı resâ' il-i eṭbâk-ı zer-nigâr-ı defâtir-i çarḥ-ı bûkalemûn. Ey nâzım-ı dürer-i ğurer ü silk-i me' ânî-i ferḥunde-me' ânî ki *lem yatmışünne insün kablehüm velâ cännun*³⁷ andan bir beyândur. V'ey râkıım-ı cevâhir-i samṭ-ı beyân-ı rengin tibyân ki *ke'ennehünne'l-yâḳûtu ve'l-mercân*³⁸ andan bir nişândur. Ey mübdî' -i bedâyi' -i ezhâr-ı besâtin-i feşâhat ki rüsümât-ı қаtarât-ı emṭâr-ı ğamâm-ı aḳlâm-ı dürer-bârî ile şaḥn-ı ravza-i güşen-i inşâ muḥazzar u müzehher. Ve'y (17a) bāğbân-ı

³⁷ “Onlara, önce ne bir insan ne bir cin dokunmuştur.” Rahman Suresi, 74. ayet.

³⁸ “Onlar sanki yakut ve mercandır.” Rahman Suresi, 58. ayet.

gülistân-ı reyâhîn-i belâgat ki nefehât-ı nesemât-ı esrâr-ı kelâm-ı pür-intizâm-ı ' anber-nişârı ile bâğçe-i şî'r-i dil-güşâ mu' aţtar u münevverdür. Nazm:

fe' ilâtün mefâ' ilün fe' ilün

1. Ey serîr-i kiyâsetün şâhı
Vey sipîhr-i dirâyetün mâhı
2. Ey nihâl-i riyâz-ı ' ilm ü kemâl
V'ey hilâl-i sipîhr-i ' izz ü celâl
3. Ey vaĥîd-i zamân ferîd-i cihân
Menba' -ı faẓl [ü] ma' den-i ' irfân
4. Fâzıl u kâmil ü vaĥîb ü nesîb
' Âlim ü ' âmil ü edîb ü erîb
5. Taĥtgâh-ı siyâdete sultân
Mülk-i fehm ü firâsete ĥâkân
6. ' İlm ü ĥikmet diyârı Loĥmânî
Faẓl u rütbede Seyyid-i şânî
7. Fuşahâ ĥaylinün ser-efrâzı
Büleġânun emîr ü mümtâzı
8. Meclis-i ehl-i nazm-ı Ĥassânî
Maĥfel-i ĥayl-i neşr-i sübhânî
9. Ma' den-i ' ilm-i zâhir ü bâtın
Künc-i ' aql u rivâyete ĥâzin
10. Efđal-i dehr ü efşah-ı fuşahâ
Ekmel-i ' aşr u eş' ar-ı şu' arâ
11. Şüretiyle çü Yûsuf-ı Ken' ân
Sîret ile şebîh-i faĥr-ı cihân

Bugün sen ol cevân-ı nüktedân-ı zû-fünün u engüşt-nümâ-yı fuẓalâ-yı fuşahâ-yı gerdünsın ki ' ilm-i ma' külâtda Seyyid-i şânî vü fehm-i menkülâtda Sa' d-ı Taftazânî ' ulüm-ı naĥv ü şarfdâ Râbi' -i Sîbeveyh ü Aĥfeş ü Ferrâ vü rüsüm-ı muĥâlaţât-ı mantıĥda şânî-i Ebî ' Alî bin Sînâ envâ' -ı ĥikemiyyâtta mu' allim-i şâlîş ü aşnâf-ı ilâhiyyâtta üstâd-ı mu' allim-i evvel dinilse revâ. Âdâb-ı ma' ânî vü beyânda Saĥbân-ı Vâ' il[î] ve buĥûr-ı ' arûzda Ĥalîl-âsâ baĥr-ı sâ' il ĥâkâyık-ı leţâ' if-i tefâsîr-i şerîfede Kâşânî ve ' Allâmeden nişân ve deĥâ' iĥ-i şerâ' if-i eĥâdiş-i (17b) münîfede Müslim ü Buĥârî gibi şaĥîĥü'l-beyân. Rumûz-ı maĥâmât-ı inşâda Bedî' ü' z-zamân u Ĥarîrî ve künûz-ı ĥayâlât-ı eş' ar-ı dil-güşâda cihânun Ferezdâk u Cerîrî. Eşkal-i hendesiyyede Öĥlîdîs-i rûzigâr u evzâ' -ı hey' eviyyede Baţlamyus-ı dâr u diyâr. Ĥikâyât-ı tevâriĥde Taberî ve İbn Ĥallîkân ve rivâyât-ı luġâtuñ ĥamusında Cevherî-i deverân. Naĥliyyât-ı fûrû' da Nu' mân u Yâfi' î ve ' aĥliyyât -ı uşulde Mâlik ü Şâfi' î. Ve sâ' ir ' ulüm u rusûmda eger menşûr eger manzûmda nazm:

fe' ilâtün fe' ilâtün fe' ilün

1. Ķalemün Ĥıẓr u midâduñ zulemât
Kelimâtuñ dükeli âb-ı ĥayât
2. ' Aql-ı evvelsin ü sırâ maĥrem
Elün altında durur levĥ ü ĥalem

3. Mantıkuñ hikmet ile baħr-ı revān
Sözlerüñ cümle me'ānī vü beyān
4. Her hadīsi ki muħiṭ ola zamīr
Bir kelāmuñ kıılır anı tefsīr
5. Nātıkuñ genc-i süħan miftāhı
'Āķilüñ genc-i zalam mişbāhı
6. Hāmeñe n'ola disem İskender
Ġarb ile şarķa degin hūkm eyler
7. Ya disem aña n'ola Zü'l-ķarneyn
Baħr ile berre virür zīnet ü zeyn
8. Ṭab' uñuñ baħrı ma'ānī pürdür
Her sözüñ anuñ içün bir dürdür
9. 'İlm ile hāķ-ı cihān faħr eyler
Faħr ider zātuñ ile fazl u hüner
10. Āb-ı 'ilm ile muħammer 'Āşık
Nūr-ı fazl ile münevver 'Āşık
11. Kime kim şan' at ise fazl-ı ħasen
Saña mīrāşdur eb [ü] cedden

Belki sen ol 'Āşık-ı şādık-ı 'ālī-miķdār-ı pür-iftihārsın ki şol mālīk-i memālīk-i maħabbet ü serdār-ı dār u diyār-ı meveddet. Şāh-ı hālet-baħş-ı efrād-ı 'ālemīn ve (18a) pādişāh-ı salṭanat-rān-ı semāvāt u arzın nazm:

mefā' ilün mefā' ilün fe' ulün
Maħabbet milketinüñ pādişāhı
Sa' ādet çarķınıñ ferħunde māhı

olup mecmū'-ı 'ulviyyāta hūkm-i cihān-muṭā'ın tābı nār-ı pür-şerārvār sārī ve 'ämme-i süfliyyāta emr-i vācibü'l-ittibā'ı seyl-āb-ı şehāb-ı bahār-ı medār gibi cārīdür. Nazm:

fe' ilātün mefā' ilün fe' ilün
1. Rāmdur hūkmine zemīn ü zamān
Mūmdur emrine mekīn ü mekān
2. Aña muħtācdur ħanī vü faķīr
Aña tābī' dürür emīr ü esīr
3. Anuñ ile ṭurur bu seb' u cihār
*Leyse fi'd-dāri ħayruhu deyyār*³⁹

süz-ı iştīyāķ-ı 'āşıkān-ı Dehlevī anuñ zebāne-i pür-süzından bir 'alev ve tāb-ı iftirāk-ı müşteķān-ı Pehlevī anuñ süz-ı dil-fürüzından bir pertevdür. Nazm:

fe' ilātün mefā' ilün fe' ilün
1. Ķaysı Mecnün ider odur ammā
Ara yirde bahānedür Leylā

³⁹ "Evde ev sahibinden başka kimse yoktur."

2. Vâmıka andan irmese vāye
Bağmaz idi 'izâr-ı 'Azrāya
3. Sûz u şevk ile olmadın üstād
Cân-ı Şîrîni virmedi Ferhād

Külliyen besâbit-i müzâhirûn izdivâcı anuñ râbıtasıyla ve cemî'-i mürekkebât-ı 'anâşırûn imtizâcı anuñ vâsıtasıyla belki nüfûs-ı mücerredenüñ ecsâm-ı enâma ta'alluğ ve vuşûli anuñ bendiyle ve ervâh-ı muğaddesenüñ esbâh-ı hâş u 'âma duğûl ü hûlûli anuñ peyvendiyledür. Beyt:

mefâ'ilün fe'ilâtün mefâ'ilün fe'ilün
Şeh-i zemîn ü zamāndur Hudā penâhıdur
Felek muṭî' ü cihân halkı hâk-i rāhıdur

'Aşıkıların şevk ü zevk-i maḥabbet ile ibtihâcı anuñ zâtından şudür ve ma'sûkılarnıñ hûsn ü zînet ü letâfetle revâcı anuñ letâfet-i şıfâtından zuhûr bulduğı ecilden gâh 'uluvv-i şânına vü sümüvv-i mekânına mağrûr olup beyt: (18b)

mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün
Ben ol mihrem ki hürşid-i cihân bir zerredür benden
Ben ol bâğam ki Tübâ şâhı berg-i terredür benden

diyü mütebahḥir ü mütebessim ü gâh ahâlî kevn ü mekâna vü e'âlî zemîn ü zamâna fermânınuñ cereyânına mesrûr olup beyt:

mefâ'ilün fe'ilâtün mefâ'ilün fe'ilün
Menem ki Hüsrev ü Mecnûn mekîn gulâm-ı menet
Menem ki Leylî vü Şîrîn esîr-i dâm-ı menet

beytiyle mütekellim ü müterennim olan sâlâr-ı nâmdâr-ı hıtt-gün u fesâd u şehriyâr-ı büzürgvâr hayta-i mebd'e ü me'âd. A'nî sultân-ı 'aşk-ı pāk ü şadr-nişin-i serir-i eflâkuñ qarîn-i kadîm ü hem-nişin ü nedîmi belki bir vech ile refîk ü şefîk ve celîs ü enîsisin ki 'ilme'l-yakînden geçüp anuñla dâ'ire-i ḥaḳḳa'l-yakîne vâşıl olup ve keşretten ḥalâş olup ḥavze-i vahdete dâhil olup zât-ı şerîfi ve 'unşur-ı laṭîfi ile birlige bakup ve kemâl-i ittihâdda bir mertebeye bakup durursın ki beyt:

mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün
Egerçi nâm-ı 'Aşık ismine 'aşkuñ muğâyirdür
Velî zât u şıfâta nâzır olsañ ikisi birdür

Maḳâmın bulup sen daḥi anuñ cemî' aḥkâm u evşâf ile muttaşif vücûdın 'arızeyn-i ḥattide farḳuñuz bir elif olup ol daḥi ekşer ihtimâl yâ nihâl-i cism-i nizâr-ı 'Aşıkdan dîde-i remed dîdelerde ḳalmış ḥayâldür. Veyâ 'aşık-ı şadıkuñ 'aşk-ı pāk ile birligine dâl ola diyü vaz' olunmuş bir ḥâldür. Veyâ eşer-i dūd-ı âh-ı dil-i pür-vecd ü ḥâl-i 'aşıkdan müteşemmil olmuş bir timşâldür. Ol cânibde aḥvâl bu minvâl ü bu şikeste-bâl ü haste-ḥâlde zebân-ı kefûñ delâl ile ol zât-ı melek-ḥışâlûñ medḥ ü tavşîfin ve taḥsîn ü ta'rîfin *kemâ yenba'*⁴⁰ edâ eylemege mecâl olmayup belki fî nefsu'l-emr emr-i muḥâl olduğı ecilden *lisânü'l-ḥâl entaḳu min lisâni'l-maḳâl'*⁴¹ diyüp tekellüf-i medḥ ü ıtrâdan ve te'assüf-i şîr ü inşâdan *etḳiyâ'-i ümmetî büreâ'ü mine't-tekellüf'*⁴² muḳtezâsınca ferâğat olunup bî-nihâye ed' iyye-i ṭayyibe Resûl-i nesîm-i Mekke (19a)

⁴⁰ "İcap ettiği gibi."

⁴¹ "Hâl sözü, dilin sözünden daha doğrudur."

⁴² "Ümmetimin takvalıları aşırıya gitmeden beridirler / uzaktırlar."

vü tayyibe ile ve eşniye-i vâcibü'l-ķabûl baña ve şabâ-yı Medîne-i Resûl ile şalla'llâhu 'aleyhi vesellem ol harem-i muhterem ķible-i âmâl ü rûkn-i mu'azzam Ka'be-i iclâle ki fi'l-ķaķîķa fezâ-yı şahn-ı Ka'be-i 'ulyâ vü şahrâ-yı memâlik-i Yeşrib ü Baḥḥâ gibi maḥlab-ı a'lâ-yı hâş u 'âm u maķşad-ı aķşâ-yı efâzıl-ı enâmdur. İthâf u ihdâ ķılınduķdan sonra inhâ-i müsâfir-i ṭarîķ-i Ḥicâz ve enbâr-ı mücâvir-i Ka'be-i niyâz ma'rûz-ı zâyir-i ḥâķ-i pâķ-i ḥarîm-i harem-i Nebevî ve merfû'-ı nâzır-ı meşvâ-yı pür-nür-ı tâbnâķ-i Muştafavî budur ki eger luṭf-ı 'amîm ü kerem kavîm-i 'âmme-i dâ'ine ta'mîm olunup bu maḥlaş-ı faķîr ü du'â-güy-ı ḥaķîr cânibinden daḥi istihbâr olunmaķ câ'iz ise bidâyet-i icmâl-i ḥâl ve nihâyet-i tafşîl-i mâfi'l-bâl budur ki *bi-ḥamdî'llâhi ve'l-minne*⁴³ Allâhu Te'âlâ celle ve 'alânuñ 'inâyetiyle ve yârân-ı bâ-şafânuñ şafâ-yı himmet-i 'âliyeleri bereķâtiyle sene 952 rebî'ü'l-evvelinüñ 9 güninde maḥrûse-i İstânbûldan bismi'llâhi mecrâhâ ve mürsâhâ diyüp râķib olduğumuz fûlk-i felek-mişâl ü cöng-i Kâf-timşâlün yolu Gelibolıya uğrayup mü'ellif-i kitâb-ı Muḥammediye olan Yazıcı-zâdeyi vü Rodos-ı sa'âdet-me'nûsda vâķı' olan şühedâ-yı mü'minîn ve Ėuzât-ı muvaḥḥidini ve bender-i İskenderde maķarr-ı evliyâ ve müstaķarr-ı aşfiyâ merķad-i Şeyḥ Şan'ân-ı pür-ḥâl ve meşhed-i Ḥazret-i Dânyâli 'azm ü bilâd-ı Reşîd ü Mışriyyede olan 'ulemâ-i dîn ü e'imme-i müctehidîn-simâ Kırafa nâm maķâm-ı pür-iḥtirâmda ki mecma'-ı aķṭâb u efrâd u müctemi'-i kümmel ü âḥâddur âsûde olan İbn-i Fâriż ü enâm-ı Şâfi'î vü şaḥâbe vü tâbi'inden dîn-i İslâmuñ mu'în ü nâfi' olan e'imme-i dîn ü ecille-i ehl-i yakîni ve şehr-i Süveysde mânend-i Üveys ü Şahîb olan Şeyḥ Ėarîbî ve diyâr-ı Tûrda ve sevâḥil-i baḥr-ı mescûrda sâ'î (19b) Yaḥyâyı vü merâ'ın Ḥazret-i Müsâyı vü bilâd-ı Kuşayr u Cidde vü Ḥaddede olan cemî' evliyâ vü etķiyâyı ḥattâ şerâ-yı Ḥazret-i Havvâyı vü meşvâ-yı ümmü ümmühât-ı verâyı ziyâret ü diyâr-ı mezbûrede bi'l-fi' kayd-ı ḥayâtta sâķin ü dünyâ-yı bî-şebâtda mütemekkin olan efâzıl u ahâlî muvânesetiyle ve meşâyih ü mevâlî muşâḥabetiyle istifâde-i ma'ârif-i cemîle vü taḥşîl ü tekmil-i 'avârif-i cezîle iderek müddet-i sefer-i baḥr u berr ü zamân-ı tayy-ı ṭarîķ ḥavf u ḥaṭr otuz bir gün olunca nazm:

Fî-Şıfat-ı Ka'be

fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün

1. Mevlid-i Ḥazret-i Sulṭân-ı rüsûl
Mesken-i server-i aşḥâb-ı sübûl
2. Menbit-i serv-i riyâz-ı ceberût
Menşe'-i gülbün-i bâğ-ı melekût
3. Kıble-i şâh u ḥalk-ı 'âlem
Ka'be-i râh-nümâ-yı Âdem
4. Maḥla'-ı mihr-i Hirâ-yı devrân
Menba'-ı çeşme-i 'irfân-ı cihân
5. Ḥarem-i muhterem-i Sübhâni
Gülsitân-ı İrem-i insânî
6. Meş'ar-ı Ḥazret-i Yezdân-ı kadîm
Manzar-ı 'ayn-ı 'inâyât-ı kerîm
7. Mehbit-i pertev-i envâr-ı Ḥüdâ
Menzil-i mâ'ide-i luṭf u 'aṭâ

⁴³ "Hamd ve minnet Allah'a mahsustur."

8. Hâl-i ruhsâre-i iklîm-i cihân
Noқта-i dâ'ire-i kevn ü mekân
9. Merdüm-i dîde-i a'yân-ı vücûd
Naşb-ı 'ayn-ı nazar-ı ehl-i şühûd
10. Melce 'i ehl-i ma'âşî vü kuşûr
Me'men-i tâ'ife-i zenb ü fütûr
11. Maţlab u maқşad-ı aşhâb-ı niyâz
Merci' -i 'âzim-i iklîm-i Hicâz

A' nî Mekke-i müşerrefe serhaddine beyt:

fe' ilâtün fe' ilâtün fe' ilâtün fe' ilün

Ten libâsın çıkarup ' umre şafâdur diyü cân
Ka' be-i küyina ' azm eyledi lebbeyk-künân

Beytini vird-i zebân u naql-i lisân idüp (20a) ihrâm-ı pāk ü neş'e-i müdâme-i şevk ile ferahnâk nazm:

fe' ilâtün mefâ' ilün fe' ilün

1. Merve haqqı girüp şafâ buldum
Dil-i bîmâruma devâ buldum
2. Haste idüm belâ-yı hicr ile
Vaşla irdüm o dem şifâ buldum
3. Altun itdüm işüm bi-hamdi'llâh
Cevher-i pāk-i kîmyâ buldum

Sene-i mezbürenüñ mâh-ı recebül-müreccbinüñ sekizinci gicesinde zamân-ı tezkîr ü temcîdde hezârân tesbîh ü taḥmîd ü tehlîl ü tevḥîd birle âyîn-i İslâm u tarîḳ-i muḳtedâ-yı enâm 'aleyhi's-şalavât ü ve's-selâm üzre bâb-ı selâmdan ḥarîm-i Beytü'l-ḥareme *bi'smi'llâhü'l-melikü'l-'allâmü ve's-şalavât 'alâ efzâlü'l-enâm*⁴⁴ diyüp ḳadem-i ihtimâm başduḳda nâ-gâh fetîl-i bisyâr-ı tâbdâr arasından ve ḳanâdîl-i encüm-şümâr-ı pür-envâr mâverâsından beyt-i şerîf-i şeref-fezâ vü ḥâne-i münîf-i dil-güşâ vü feraḥ-baḫşâ verâ-yı ḥicâb-ı seḫâbda pinhân olmış ḳurş-ı mâh-tâb-ı şeb-efrûz-ı nûr-efşân u libâs-ı zâlâm-ı leyle-i miskîn-fâmda kendüye sâyebân itmiş cirm-i âfitâb rûz-ı pîrûz-ı dıraḫşân gibi siyâh câmesinüñ beḳâsından ve kisvet-i ' anbersâsinüñ mâverâsından pertev-i envâr-ı hidâyet ü leme' ât-ı iş' a-i sa'âdet ile şarîḳ ü bâriḳ ü zâhir ü bâhir olıcaḳ dîde-i ' aql-ı bâriḳ tarîḳ olup idrâkden ' âciz ü ḳâşır u dil-i lâ-ya' ḳıl nice zamân müteḫayyir ü müte' akkir ḫurup ba' d-ı zamân fi'l-cümle ' aql-ı vuhûş yâr u ser-mesken hüşyâr olıcaḳ evvelâ hezâr sûz u güdâz u tazarru' u niyâz ile ḫiḫâb-ı müsteḫâb idüp nazm:

fe' ilâtün fe' ilâtün fe' ilâtün fe' ilün

1. Ey günehkârlara maқşad-ı Aḳşâ Ka' be
Ey siyehkârlara maţlab-ı a' lâ Ka' be
2. Ey ḳapuñ maţla' -ı envâr-ı Hudâ celle celâl
Ḫil' atuñ maḡrib-i mihr-i felek-ârâ Ka' be
3. Ey şafâ ḫâlibine menzil ü mesken ḳıble
Ey güneh hâribine melce vü me'vâ Ka' be

⁴⁴ "Her şeyin sahibi ve her şeyi bileninin adıyla (başlarım), mahlukâtın en üstününe salat olsun."

(20b)

4. Menzil-i rahmet-i Hâk mehbîṭ-i envâr-ı Hüdâ
Haremün feyz-dih-i mescid-i Akşâ Ka' be
5. Atlas-ı çarḥ senün cāmeñe nisbet kara şâl
Ey siyeh-püş olan kisveti zîbâ Ka' be
6. Saṭḥuñuñ şemsesi sāye-fiken-i ' arş-ı berin
Ferşüñüñ hoşkası eflâkden a' lâ Ka' be
7. Ey cihândan kesilüp zâhid-i Hâk gibi çeken
Hırkaya başını vü dāmenine ya Ka' be
8. Haste-dil işigüñe gelmege buldı şifâ
Ey cemâlün dükeli derde müdāvâ Ka' be
9. Şol kadar qadr vire saña Hüdâ kim ebedî
Baş kıoya işigüñe cennet-i ' ulyâ Ka' be
10. İşigün tozına yüz sürmege geldi Fevrî
Anı redd itme kabûl eyle meded yâ Ka' be

diyüp ba' de âheste âheste hayret ü gayretle ikdām u ihtimām idüp erkân u âdâb ' umre temām edâ olmağla ' umre vü şafâ virüp dem-i mezbürdan evâsıt-ı şevvâle dek Mekke-i müşerrefede gâh sa' y ü gâh tavâf [u] i' tikâf gâh ' ibâdet ü tã' at-i zü' l-celâl ü gâh muşâhabet-i muvâneset-i erbâb-ı fazl u kemâl ile iştiğâl üzere olındı. Nazm:

fe' ilâtün fe' ilâtün fe' ilün

1. Ba' dehu maḥzen-i gencîne-i dîn
Ma' den-i cevher-i esrâr-ı yaḳîn
2. Ravza-i pâk-i gül [ü] gülbün-i cüd
Gülşen-i nâza gül-i bâğ-ı vücüd
3. Maṭla' -ı mihr-i Hirâ-yı şakaleyn
Mağrib-i mâh-ı emân-ı kevneyn
4. Mehbîṭ-i nûr-ı serâ-perde-i zât
Menzil-i mihr-i tecellî-i şifât
5. Menba' -ı çeşme-i esrâr-ı hüdâ
Meş' al-i pertev-i envâr-ı Hüdâ
6. Meşhed-i mâh-ı nübüvvet ya' nî
Merqad-i şâh-ı fütüvvet ya' nî
7. Kılzüm-i dürr-i yetim-i Nebevî
Burc-ı dürri-i rûḥ-ı Muştafavî
8. Kûy-ı güyâ-yı rü' yet-i Rabbî
A' nî meşvâ-yı Nebiyy-i ' Arabî

(21a) ' aleyhi' ş-şalâtü ve' s-selâm ki fi' l-ḥaḳîḳa mehbîṭ ü menzil-i mücerrede-i melâ' ik ü mecma' u maḥfel-i nüfûs-ı muḳaddese-i mütteki ' ine⁴⁵ ' ale' l-erâ' ik belki meṭâf u mezâr-ı eḥâd cemî' ins ü cân u merkez ü medâr aḳṭâb u efrâd mecmû' -ı kevn ü mekândur. Hattâ ay ve güneş felekler hep üstine dönerler

⁴⁵ “(Orada) koltuklara uzanırlar.” İnsân Suresi, 13. ayet.

ve ba'z-ı 'ulemâ-yı 'izâm ü fuzalâ-yı kirâm daği *inne ziyâreti nebiyyinâ 'aleyhi's-selâm ü ve's-şalavât min a'zamî'l-ğurubât ve erca't-tâ'ât ve ezke'l-'ibâdât*⁴⁶ diyü hitâb-ı şavâb-ı müstetâblarında ta'bir ü takrîr ve ba'z-ı aşhâb-ı dîn ü e'âlî erbâb-ı yakîn *min efzâli'l-müsteħabbât ve'l-mendûb bel-yakrubu min dereceti'l-vücûb*⁴⁷ diyü ebvâb-ı kitâb miskîn-nikâblarında taħrîr ü taštîr buyurmışlardır. Ve aħbâr-ı sa'âdet-dişârda *men zârenî ba'de memâtî fekâne zârenî fî hayâtî*⁴⁸ vârid olduğına binâ'en ziyâre-i mezbûra vazîfe-i lâzîme-i e'imme-i dîn ü âşâr-ı hidâyet-şi'ârda *men zârenî vecibet lehû şefâ'atî*⁴⁹ mütevârid olduğına i'tinâ'î ahyânâ ol cânibe müsâferet kâ'ide-i muğarrere ecille ehl-i yakîn olmağın kemîne-i dirîne daği hengâm-ı büm-ı ma'lûmda 'idâd-ı kavm-i merķûmdan maħsûb u ma'dûd olmağ recâsiyla 'inân-ı 'azîmet-i semend-i himmeti Medîne-i Münevvere ve Ravza-i Muṭahhara semtine maşrûf u ma'tûf kılıp ârzü-yı huşûl-i murâdât u temennî kabûl aşnâf-ı hâcât ile 'azm-i sefer-i zafer rehber eyledüm. El-ħamdu-li'llâh eymen-i evķât u eşref-i sâ'at ve ħüsn-i ħâlâtda ziyâret-i ħâk-i pâk-i ħarîm-i ħarem-i muħterem seyyid-i enbiyâ ve nazâr-ı meşvâ-yı tâbnâk ü cûd-ı şerîf sened-i evliyâ a'nî Muhammed Muştafâ şalla'llâhu 'aleyhim müyesser olup berâ-yı miķdâr-ı ħâk-nişîn-i râh-ı küy-ı ħabîb ile 'uzlet-güzîn-i güşe-i ħarem-i sa'âdet-i destgâh olup tâ ħuccâc-ı Mısr u Şâm u revâhil-i kavâfil-i sa'âdet-fercâm (21b) gelüp geçince eger rûz-ı pür-nür eger şeb-i deycürdür. 'Ale't-tevâlî ve't-tetâyî ziyâret-i ravza-i cennet-i behcet ü müşâhede-i leme'ât-ı envâr-ı ħazret-i risâlet idüp her anda gûne gûne zevķ-i rûĥânî vü şark-ı câvidânî vü sa'âdet-i dü-cihânî taħşîlinde olup evâ'il-i ikâmetde ve ibtidâ-yı evân-ı ziyâretde südde-i felek-rif'at-ı ħazret-i risâletden ve âsitâne-i 'arş-menzilet-i ħânedân-ı nübüvvetden şalla'llâhu 'aleyh ba'de'l-istiĥâre ve'l-istişâre ħükm-i cihân-meṭâ'-ı vâfir vâcibü'l-ittibâ'a qarîb işâret-i perîşân ile bir nây-şekkervâr on bir yirden bend-i kemer-bend ile ârâste vü bu naĥl-i hidâyet-şümâr âşâr her bendi on beş nihâl-i dil-pesend ile pîrâste kaşîdeyi çün 'âşîlere kâlem-i zebân-ı derbân-ı kâlemden levĥ-i beyân u şaĥîfe-i tibyâna nâzil oldu:

fe'ilâtün mefâ'ilün fe'ilün

Ey Resûl-i Ĥudâ-yı celle celâl

Vey benî müheymînü müte'âl

Evâsiĥ-ı mücâveretde ve eşnâ'-ı muķârenet ü muvânesetde miħmân-ı ħarem-i muħterem ü mu'tekif-i mescid-i mu'azzam olmağla mecâz olduğumuz şeb çün ķadr u leyle-i zâtü'l-bedrûn rûz-ı pîrûzında vü dem-i teneffüs-i şabâĥ-ı 'âlem-sûzında bu terķîb-bend-i dil-pesendüñ evvel bendi vü zeylinden ba'zı ebyât çün şehd ü ķandı daği âb-ı ħayâtvar cüybâr-ı ħâme-i miskîn 'imâmeden beyâz nâme-i nûrânî câmeye cereyân-ı vişâl eyledi:

mef'ülü fâ'ilâtü mefâ'ilü fâ'ilün

Küy-ı ħabîbe bu gice miħmân olam gibi

Hicr âĥîr oldu vâşıl-ı cânân olam gibi

ba'de ķâfile-i ehl-i Medîne-i Nebî ile şalla'llâhu 'aleyhi ve-sellem rıĥlet ü râĥile-i ṭâ'ife-i ħarem-i Ĥazret-i Muhammed-i 'Arabî ile şalla'llâhu 'aleyhi ve-sellem müsâferet idüp def'a-i şâniyede Allâhu Te'âlâ celle ve 'alânüñ 'inâyetiyle ve yârân-ı bâ-şafânüñ şafâ-yı himmetiyle nazm: (22a)

fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün

1. Sâlik-i râh-ı ħaķîķat oldum

Tâlib-i mülk-i ṭarîķat oldum

⁴⁶ "Muhakkak ki Peygamberi (s.a.v) ziyaret, (Allah'a yaklaştıran) en büyük amel, en çok istenen taat ve ün güzel ibadetlerdendir."

⁴⁷ "En üstün müstehaplardan ve mendublardan, hatta vacib derecesine yakındır."

⁴⁸ "Kim vefatımdan sonra beni ziyaret ederse hayatımda iken ziyaret etmiş gibi olur." Hadis-i Şerif (Beyhakî).

⁴⁹ "Kabrimi ziyaret edene şefaati vacip oldu." Hadis-i Şerif (Beyhakî).

2. Cân u dilden idüben kaçd-ı niyâz
Eyledüm ‘azm-i reh-i mülk-i Hicâz
3. Hâddine geldüm irüp mîkâtuñ
Nice had kapusına cennâtuñ
4. ‘Umre ihrâm-ı şafâdur diyü cân
‘Azm-i hacc eyledi lebbeyk-künân
5. Öpeyin diyü yemînu’llâhı
Şoyunup dökdi şî‘âr-ı râhı
6. Şükr kim oldu urup râha kâdem
Harem-i hâş-ı Hudâya maḥrem
7. İdüp iblîs hevâ ile muzâf
Sa‘y ile itdi gelüp beyti tavâf
8. Marâz-ı cân u dile virmege em
Eyledi nüş şarâb-ı Zemzem
9. Eyleyüp Merve de sa‘y ile du‘â
Hâşıl itdi yine ‘ömrine şafâ
10. Şükr kim oldu olup pâk-reviş
‘Âkifân-ı harem-i Hâkka biliş
11. ‘Âkıbet oldu maḳâmı ‘Arafe
Feth olup lâzıme-i men ‘aref
12. Anda şevk ile münâcât kı lup
‘Arz-ı envâ‘-ı murâdât kı lup
13. Ehl-i İslâmuñ idüp mi‘râcın
Giydi başına sa‘âdet tâcın
14. Feyz ola tâ ki aña rahmet-i Hâk
Ol gice Müzdelife oldu yataḳ
15. İrgürüp irtesi gün meş‘ara râh
Eyledi vâkıf olup zıkrı’llâh
16. Anda taḥşîl kı lup maḳşûdı
Anda tekmîl kı lup maḳşûdı
17. Eyleyüp dîvle rezm ü bî-kâr
Eyledi ‘azm-i Minâ remy-i hicâr
18. Ba‘de beyt-i Hudâya irdi
Me‘men-i kurb u rızâya irdi
19. Kendüyi luḫfa muḳârin itdi
Müfrid iken mütemetti‘ gitdi

(22b) ya‘ni tavâf-ı Beytu’llâhu’l-ḥarâm ve ziyâret-i harem-i pür-ihtirâm u edâ-yı erkân-ı menâsik-i haccu’l-İslâm ile ‘umre şafâ virilmek müyesser oldu. Elḥamdu-li’llâhi Te‘âlâ cemî‘si himmet-i aşḫâb-ı şafâ ile ve şafâ-yı naẓar-ı erbâb-ı vefâ ile eyser ḥâlât üzre müncerr oldu. Ba‘de edâ‘-ı erkân-ı hacc u itmâm-ı âdâbu’l-hacc u ve’s-ṣecc şehri zi’l-ḥiccenüñ yigirmi altısına dek

yine kemākān-ı harem-i mülk-i Mennān u harīm-i beyt-i mālīk-i deyyān-ı zū'l-imtinānda gāh 'umre vü şafā vü gāh niyāz-ı Bārī vü gāh me'men-i rızāda du'āda gāh tesbīh ü taḥmīd ü gāh tehlīl ü temcīdde gāh niyāz-ı Bārī vü gāh girye vü zārīde cemāhīr-i İslām u müşāhīr-i enām ile kimi ağlar kimi inler kimi feryād eyler tābiş-i şevk ile suzān u lehb-i üns-i zevk ile fūrūzān olmak üzere idük. Şehr-i mezbūruñ sābi'-i 'işrīninde yevmü'l-işneynindeki mevlid-i seyyidü'l-mürselīndür. Nazm:

fe'ilātün mefā'ilün fe'ilün

I

1. Ḥasretā ḥasretā ki derd-i dühūr
Ādemīde ḳomaz şafā vü sürūr
2. Fūrkatā fūrkatā ki gerdiş-i çarḥ
Getürür ādeme belā vü fütūr
3. Miḥnetā miḥnetā ki ḥīle ile
Merdi maḡrūr ider bu dār-ı ḡurūr
4. El-fiḡān el-fiḡān ki ṭālī'-i bed
Ḳomaz insānda şevk ü zevk ü ḥuzūr
5. Hey dirīḡā ki ḥak-i rāh-ı firāk
Dīde-i cānı eyledi bī-nūr
6. Hāy derdā ki meyl-i nefis-i denī
Beni luṭf-ı Ḥudādan eyledi dūr
7. Ya' ni Mecnūn mübtelā iken
Sinn-i Leylādan eyledi mehcūr
8. El-vedā' ey harīm-i beyt-i Ḥudā
El-firāk ey meṭāf-ı rüh-efzā

(23a) II

1. Sāye-i beyt-i Ḥaḳda ḥoş-dem iken
Ehl-i Firdevs gibi ḥurrem iken
2. Şüretā bāb-ı Ḥaḳda bende olup
Ma' nide pādişāh-ı bī-ḡam iken
3. Bir av oḡlanı gibi bī-pervā
Ḥarem-i ḥāş-ı Ḥaḳka maḥrem iken
4. Yüzümüñ ḳarasıyçün ağlamada
Ḥacerü'l-esved ile hem-dem iken
5. Ni' metüm rahmet ü yirüm cennet
Şerbetüm Kevşer a' nī Zemzem iken
6. Eyü diyü hevā çıkardı beni
Bāḡ-ı Firdevs içinden ādem iken
7. El-vedā' ey harīm-i beyt-i Ḥudāy
El-firāk ey meṭāf-ı rüh-efzāy

III

1. Gerçi senden kazâ ile gitdüm
Emr-i Hakkâ rızâ ile gitdüm
2. Şanma kim bunda ihtiyârüm ola
Belki yüz biñ belâ ile gitdüm
3. Gitmedin geldi cevr-i devr-i felek
Nice nice cefâ ile gitdüm
4. Âyinem şâf olup cemâlünden
Hamdu-li'llâh şafâ ile gitdüm
5. İrişürsem peyâmuñ irgüreyin
Şevk-i nûr-ı Hudâ ile gitdüm
6. Ya' ni Taybe ili ziyâretine
Fikret-i Muştâfâ ile gitdüm
7. Gelürin Hakk şalarsa yine saña
Şimdi ben ol hevâ ile gitdüm
8. El-vedâ' ey harîm-i beyt-i Hudây
El-firâk ey meţâf-ı rûh-efzây

(23b) IV

1. Hey dirîgâ ki miñnete düşdüm
Vaşl işi oldu fürkate düşdüm
2. Kâmi ' umre şafâ vü câna huzûr
Cümlesi gitdi hasrete düşdüm
3. Raħmete ğarķ idüm belâ-yı firâk
Câna dâĝ urdı zaħmete düşdüm
4. Menzilüm sâhil-i necât iken
Yine deryâ-yı hayrete düşdüm
5. Baş açuķ şâh idüm işigüñde
Bilmezem n'oldı nikbete düşdüm
6. Âsitânuñda devletüm var iken
Zellet irişdi zillile düşdüm
7. Vaţan olmuş iken baña eşigüñ
Felek ayırdı ğurbete düşdüm
8. El-vedâ' ey harîm-i beyt-i Hudây
El-firâk ey meţâf-ı rûh-efzây

V

1. Ey Hudâ hânesi ' inâyet kıl
Âhîretde baña şefâ' at kıl
2. Seni kıble idenleri küllî
Tamuya girmeden himâyet kıl

3. Mü 'minem lâ ilâhe illa'llâh
Kâzi olduğda Hâk şehâdet kııl
4. Hem Muḥammed Resûl-i şâdıkdur
Ḥazretine sözüüm rivâyet kııl
5. Seni varup ziyâret itdigümi
Fi'lümi ḳavlümi ḥikâyet kııl
6. Ey nazargâh-ı Hâk be-ḥaḳḳ-ı Ḥudâ
Fevrînüñ ḳavline icâbet kııl
7. Gider oldu ḳapuñdan âh iderek
Sırr-ı Hâḳsın aña hidâyet kııl
8. El-vedâ ey ḥarîm-i beyt-i Ḥudâ
El-firâḳ ey meṭâf-ı rûḥ-efzây

(24a) diyüp rûy-ı niyâzı ḥazret-i bî-niyâza tıttup

mef' ulü fâ' ilâtü mefâ' ilü fâ' ilün

Yâ Rab be-ḥaḳḳ-ı Ka' be ki seng-i bütân-ı hırş

Der-zemzem-i 'adem figen ez-ḳıblegâh-ı mâ

diyü münâcât u 'arz-ı ḥâcât iderek âheste âheste dil-i şikeste vü cism-i nâ-tüvân ü cân-ı ḥaste ile girye vü zârî-künân 'alâ-ḳadri't-tâḳat ü ḥasbe'l-imkân ber-vefḳ-i emr-i şallü 'aleyhi ve sellimü teslîmâ⁵⁰ şümâr-ı aḳṭâr-ı emṭardan firâvân revâyiḥ-i şal'ât-ı şâ'ika ile geh şemme-i şemâm-ı nükheti laḥlaḥa-i meşâm-ı ḳudsiyân-ı melâ'ik ü mâdde-i ervâḥ-ı sükkân-ı seb'a erâ'ik olmaḳ elyaḳ ü bir ṭabaḳ meb'âdân *Allâhü ve melâ'iketehü yüşallüne 'ale'n-nebiyy'*⁵¹ ta' dâd-ı emvâc-ı biḥardan bî-kerân ferâḥ dürüd-ı selemât-ı lâyika ile ṭib-i meḥâsin-i şifât-ı fâ'ikâsından ibtidâ-yı şaḥn-ı sâḥat-ı 'âlem-i nâsütan tâ intihâ-yı mümteni'ü'l-mesâḥa melekût mu'aṭṭar olmaḳ muḥaḳḳaḳdur. Gül-geşt-i ravza-i raziyye vü ziyâret-i ḥazîre sened-i evliyâ vü seyyid-i enbiyâ nazm:

mefâ' ilün mefâ' ilün mefâ' ilün mefâ' ilün

1. Muḥammed kim *ene efşah*⁵² cemâlınden bir âyetdür
Ene efşah maḳâli ḥâl ü ḳâlinden rivâyetdür
2. Muḥammed kim beyâz-ı 'arîz u ğisü-yı miskîni
Şabâḥ-ı 'id ü leyl-i ḳadr ikisinden ḥikâyetdür
3. Muḥammed kim riyâz-ı ravzasıyla ḥayl-i ḥuddâmı
Biri Firdevs-i a'lâdur biri ğilmân-ı cennetdür
4. Muḥammed kim livâ-yı ḥamd anuñ nâmına açıldı
Ḥudâdan soñra Maḥmüd ol durur nâmı işâretdür
5. Muḥammed kim şeh-i dünyâ vü 'uḳbâ didüğüñ Fevrî
Anuñ manzûri 'abd-i kemterininden 'ibâretdür

eylemek niyyetiyle 'âzim-i cânib-i Yeşrib olup merâḥil ü menâzilde vü meşâri' ü menâhilde vâḳi' olan eṭvâr ü âşâr-ı zevi'l-i'tibârı temâşâ vü seyrân ü teferrüc ü iz'ân idüp ve ğazve-i Bedr

⁵⁰ "Siz de ona salât edin, selâm edin." Ahzab Suresi 56. ayet.

⁵¹ "Şüphesiz Allah ve melekleri Peygamber'e salat ediyorlar." Ahzab Suresi 56. ayet.

⁵² "Ben en açık ve düzgün konuşanım." Hadis-i Şerîf.

ü Hıneynde düşen şahâbe-i güzîn ü kurb-ı Vâdî-i Ğazâlda âsûde olan şühedâ-i erba'îni ziyâret iderek sene 953 Muharremü'l-ĥarâmınıñ yedinci güninde (24b) dem-i şabâhda ve âĥir-i revâhda beled-i muşâbih-i şabâhat ü Medîne şabâh leţâfetüñ sūr-ı sūrürından:

mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün

1. Ne hoşdur kişinüñ yâ Rab mekâni kûy-ı yâr olmak
Ĥuşûşâ yâr-ı maţlûbı ĥabîb-i Kirdigâr olmak
2. Ne hoşdur maĥrem-i kûy-ı ĥabîb olmak kişi añsuz
Ĥuşûşâ kim ĥabîbi maĥrem-i perverdigâr olmak
3. Ne hoşdur menzil-i maĥşûda ermek nâgehân âdem
Ĥuşûşâ menzili şeh-r-i şeh-i dâr u diyâr olmak
4. Ne hoşdur ĥapusında ĥulı olmak şâhinüñ bende
Ĥuşûşâ şâhı serdâr-ı diyâr-ı bî-şümâr olmak
5. Bi-ĥamdi'llâh müyesser oldı ol sulţân kûyınıñ
Ayaġı altına ĥuddâmınıñ Fevrî ġubâr olmak

diyüp dâhil ü bir maĥâm-ı dil-güşâ vü feraĥ-baĥşâda nâzil olup ziyâret-i Ĥazret-i seyyidü'l-enâm ü tavâf-ı ravza-i münevver-i imâm-ı kirâm 'aleyhi's-şal'âtü ve's-selâm ile müşerref ü muġtenem olup ve üç güne dek ol ĥarem ve ol âsitan-ı mu'azzamda gâh secde-i şükr-i perverdigârla çihre vü cebîni âlûde-i ĥâk ü gâh tevbe ve istiġfârla mir'ât-i ĥalbi jeng-i günehden pâk ü gâh esrâr-ı müşâhede-i ravza-i cennet behişt ile cânı ĥandân ü feraĥnâk ü gâh iġtibâs-ı envâr-ı merĥad-i münevver-i Ĥazret-i Risâlet ile şem'-i dili tâbân ü tâbnâk idüp cemî' aĥyân u aĥyâzda 'uĥbet-nümâz u eşnâ'-i niyâzda yârân-ı sühân-sâz u terâne-perdâzi dâhi du'â kendü nefesiyle enbâz idüp kıt'a:

fe'îlâtün mefâ'îlün fe'îlün

1. Ey faşîĥ-i 'Arab belîġ-i Ĥureyş
Medĥûne çalışur bu ebkem ü lâl
2. Bâġ-ı vaşfuñda belki bülbülveş
Na'tuñ ezber ĥılur hep aĥfel-maĥâl
3. Belki pîr ü cevân-ı zümre-i dîn
Medĥûñ oĥur hemişe mâh ile sâl
4. Ĥaĥ kerîm ü senüñ dâhi luţfuñ
Baĥr-ı raĥmet mişâli mâl-â-mâl
5. Ĥıl şefâ'at ĥamumuza luţf it
Dimezem kim kemini gör birin al

(25a) diyüp nâle-i cân-güdâz ü feryâd u fiġân-ı pür-süz u sâz üzre idük. Şehr-i mezbûruñ onıncı günü ki yevmü'l-işneyn idi. Menzil-i zâ'ir-i felek-i çârümîn evc-i ĥubbe-i ĥazrâ vü maĥfel-i ĥaţib-i nürânî câmi'-i semâvât u arzîñ minber-i mescid-i Aĥşâ-yı felek a'lâ olmışdı. Ve ĥurûşân-ı câmi'-i mecâmi'-i 'arşuñ feryâd u fiġânı aĥâşî arz u semâya ve mü'ezzinân-ı cevâmi'-i şavâmi'-i ferşüñ şalâ vü ezânı ĥaşârâ-yı deyr-i dünyâya intihâ bulmuş idi. Ve ĥâ'ide-i ma'rûfa 'âdiye vü tariĥa-i me'lûfa yevmiyeleri üzre ol tavâf ve ziyâretin temâm ü ber-du'â vü ĥuţbesi 'ibâretin itmâm idüp biri diyâr-ı Zengibâra râhil ü biri ĥazîz-i Maġrib-zemîn-i teng ü târa nâzil olmaġa başlamışlardı. Ve sulţân-ı Ĥâver diyâr-ı şarĥdan ĥacca ĥaşd itmiş zâ'irdâr gelüp ziyâret-i Ĥazret-i Muĥammed Muştafâ vü tavâf-ı ĥubbe-i Ĥazrâ ile iktisâb-ı envâr idüp

siyâh-fâm zâlâm-ı maķâm-ı Beytü'l-Ĥarâma niyyet ü pâdişâh-ı felek çârümîn câme-i siyâh olan Beytu'llâhuñ bâb-ı şerîfinden çıkup ziyâret-i sâlâr-ı Yeşrib ü mâlik ü serdâr-ı ârâzî-i maşriķ u mağribe 'azm itmiş ĥâcî-kirdâr ziyâret-i Ĥazret-i Nebî tavâf-ı Ravza-i Muĥammed-i 'Arabî ile şalla'llâhu 'aleyhi ve-sellem pür-nür u tâbdâr olup cânib-i Şâma 'azîmet eylemişdi ya'ni ki nazm:

fâ'ilâtün mefâ'ilün fe'ilün

1. Vaķti zuhruñ kemâle irmişdi
Mihr-i enver zevâle irmişdi
2. İdüp ol meh diyârını seyrân
Ėarba 'azm itmiş idi mihr-i cihân
3. Virmek ile teb-i firâķ aña derd
Ditreyüp olmuş idi çihresi zerd

Bu mihr-i felekden dūr ol âsitâne-i sa'âdetlü mehcūr zavallu daĥi du'â vü şenâ dehânın açup ve zebânından nâr-ı ĥasretler saçup hezârân sūz u güdâz ü âlâf-ı tazarru' u niyâz ile ol türâb-ı sūdde-i (25b) 'izzet iktisâba ki iksîr-i sa'âdet-i dü-cihânî vü kîmyâ-yı siyâdet-i câvidânîdür. Bu rüy-ı zerd ü zârı sürüp ve ol ĥubâr-ı müşâr ĥarîm-i maĥrem-i muĥteremi ki kuĥl-ı cilâ-yı dîde-i a'yân-ı vücūd u tütüyâ-yı remed-zâ-yı 'uyün-ı aşĥâb-ı şühüddür. Bu dîde-i pür-derd-i eşkbârüñ cârüb-ı müjgânıyla süpürüp birin zer-i ĥâliş-i temâmü'l-'ıyâr gibi ĥill ü ĥışdan pâk ü birin çeşme-i âfitâb-ı pür-envâr gibi ĥaym-i ĥışâdeden ĥalâş u rüşen ü tâbnâk itdükden şoñra envâ'-ı ta'zîm ü tebcîl ü eşnâf-ı tekrîm ü teclîl ile ol Ĥalîl-i mülk-i celîlün cenâb-ı cemîl ü 'utbe-i 'arş-ı 'adîlin şifâh-ı meskenet ü tezellül ile taķbîl idüp:

fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün

1. El-vedâ' ey âsitân-ı server-i dünyâ vü dîn
El-firâķ ey ĥâk-i pâk-i şaĥn-ı Firdevs-i berîn
2. El-vedâ' ey kıblegâh-ı sâkinân-ı âsumân
El-firâķ ey secdegâh-ı zümre-i rüy-ı zemîn
3. El-vedâ' ey ravza-i Rızvân gülistân-ı İrem
El-firâķ ey sâĥat-ı gülzâr-ı iķlîm-i yaķîn
4. El-vedâ' ey 'arşa-i sulţân-ı iķlîm-i hüdâ
El-firâķ ey cilvegâh-ı raĥmeten li'l-'âlemîn
5. El-vedâ' ey bâb-ı raĥmet vey der-i dârü's-selâm
El-firâķ ey cây u ĥayy u mehbiţ-i Rûĥu'l-emîn
6. El-vedâ' ey şâh-râh-ı şâh-ı şâhân-ı sübül
El-firâķ ey türbetü iķdâm-ı faĥrû'l-mürselîn
7. El-vedâ' ey ma'den-i maķşüd kân-ı kün-fekân
El-firâķ ey menba'-ı baĥr-ı hüdâ-yı mühtedîn
8. El-vedâ' ey maĥzen-i maţlûb-ı künc-i küntü kenz
El-firâķ ey ķulzum-i dürr-i yetîm 'aķl u dîn
9. Yâ Resûla'llâh ne ĥaddümdür saña itmek vedâ'
Âb u ĥâküm hem-zebânım ĥoşdur olmaķ mâ ü ĥîn
10. Bir yüzi ķara günâh-âlûde mücrim bendeñem
Eş-şefâ'a yâ Resûla'llâh ü Rabbi'l-'âlemîn

diyüp dil-i ğamgîn ü dîde-i nemgîn birle müddet-i medîd tayy-i menâzil ü zemân ba'îd-i kaç' -1 merâhil idüp âhir vüşul-ı dârü's-selâm a'ni duhul-i memâlik-i Şâm u muşâhabet ü muķârinet 'ulemâ-i 'izâm (26a) ve fużalâ-yı kirâm ü ziyâret-i müşâhid-i cemâhîr meşâhîr-i ehl-i İslâm ile ki cümleden 'arif-i esrâr-ı Nebî-i medenî Hâzret-i Üveyse'l-Karenîdür. Ve mürevviḫ-i Resûl-i Kureşî Bilâl-i Habeşî vü hâtime velâyet-i kâ'il-i *eddebenî Rabbî* Hâzret-i Şeyḫ Muḫyi'd-dîn-i 'Arabî ve bunlardan ğayrı nice nice evliyâ-i dîn ü enbiyâ-i güzîn ü aşḫâb u etbâ'-ı seyyidi'l-mürselîndür rızvanu'llâhi te'âlâ 'aleyhim ecma'in. Ve ba'de tavâf-ı mesâkin-i pîr-i Ken'an 'azm ü i'tikâf-ı künc-i beytü'l-aḫzân ve esrâ-yı Mescid-i Akşâ ve temâşâ-yı şahratu'llâhu's-şammâ. Seyrân-i eṭrâf-ı Beytü'l-Maḫdis ü devrân-ı eknâf-ı cevânib-i arz-ı aḫdes ziyâret-i cenâb-ı Hâlîlû'r-Raḫmân ve rü'yet-i âsitân-ı Kelîm-i İbn-i 'İmrân 'aleyhima's-şalavâtü ve's-selâm ve bunlara beñzer ḫadd u 'adden füzûn u ḫaşr u 'idâddan efzûn bîrûn-ı mevâzi'-ı müteberrike-i enbiyâya vüşul ü mecâmi'-i müteferriķa-i evliyâya duhul ile müşerref olup ḫâliyâ ḫıdmet-i şerîf şeref-fezâ-yı yârân ile ve ḫâk-i pây-ı kîmyâ-sây-ı ḫullân ile dil-i ğamgîni mesrûr u dîde-i ğamgîni pür-nûr kıлмақ arzûsıyla vilâyet-i Rûm u merzûbûm-ı sa'âdet-i mersûm semtine 'azîmet üzreyüz. Hüdâ 'alîm ü dânadur ki tâ ibtidâ-yı müşâhede-i nûr-ı sâṭı'-ı Beytu'llâh u iftitâḫ-ı me'âniye-i mihr-i lâmi'-i ḫabîb-i İllâhdan nihâyet âdâb-ı ziyâret ü erkân-ı ḫacc u ğâyet-i aḫkâm-ı tavâf u menâsik-ı ḫacc u şece dek belki evvel 'azm-i sefer-i zafer-i rehber ü âġâz-ı ḫazm u cezm-i seyr ü güzer-i baḫr u berden tâ âḫir müsâferet ü mücâveret-i Yeşrib ü Baḫḫâ vü müntehâ-yı mu'ârinet ü mübâ' det maḫâmât-ı *sübḫâne'lezi' esrâ bi-'abdihî leylan mine'l-mescidi'l-ḫarâmi ile'l-mescidi'l-Akşâ*⁵³ belki mücâvize ḫudûd-ı ḫumş u ḫamâya dek ki anlar daḫi aşḫâb u tâbi'în ile ṭolu ve enbiyâ-i mürselîn ile memlûdur. Gâḫ mezkûr olan mecâmi'-i şavâmi'-i 'âliye-i enbiyâ-ı müteḫaddimîn ü gâḫ meşûr (26b) olan şavâmi'-i cevâmi'-i müte'âlîye-i evliyâ vü şühedâ-i müteahḫirinde ve ḫaremeyn-i mükerrmeyn ü beldeyn-i mu'azzameteynde gâḫ cenâb-ı bâb-ı Beytu'llâh u ḫarîm-i ḫarem-i 'arş-ı iştibâhdan her rûkn ü maḫâmda taḫt-ı mîrâb u mültezem ü rûkn-i ehl-i şâhîde vü gâḫ Ravza-i Münevvere sultân-ı kâ'inât ve ḫuzûr-ı merḫad-i muṭahḫar mefḫar-i mevcûdâtta ve bunlardan mâ'adâ bilâd-ı ḫarada eger mesâcid-i Nebevî ve mu'âbed-i Muştafavîdür. Eger müşâhid-i şâḫâbe-i kirâm ü merâkid-i âl ü evlâd-ı 'izâmdur. Eger maḫâfil-i mevâlî vü ahâlî dâr u diyâr u menâzil-i ekârim ü e'âlî ḫarîm ü emşârdur. Eger mecma'-ı şuleḫâ vü etḫiyâ vü müctemi'-i fuḫarâ vü ğurebâdur. Ve bi'l-cümle cemi' meṭâf-ı icâbet-i da'avât ü maṭma'-ı ḫuşûl-i murâdât olan mevâzi'-ı müteberrike-i şerîfe ve şavâmi'-i müteferriķa-i münîfede siyemmâ zamân-ı vaḫfe vü münâcât u âvân-ı 'arz-ı ḫacât u hengâm-ı ḫuşûl-i murâdâtta zirve-i kühsâr-ı raḫmet ü ḫulle-i mehbiṭ-i bereket dâġ-ı dil-i 'âşîḫ menâl-i pertev-i envâr-ı İllâhî ile tâbân u leme'ât-ı esrâr-ı nâ-mütenâhî ile dirâḫşân olan cebel-i 'Arafât ve eşref-i şevâhik-i 'âliyân eṭrâfında olan fezâ-yı bî-pâyân u eknâfında olan feyfâ-yı bî-girânı ki 'arz-ı ġarâz 'arz-şiken ehl-i dünyâdan 'arîz ü ṭul-i emel-i muṭavvel ṭalib-i kîmyâ vü şîmyâdan tavîl olup fikr-i 'amiḫ ü ḫayâl-i daḫîḫ-i ehl-i tedḫîḫ cevânibin müşâhede ve taḫḫîḫ eylemekden bîrûn u ḫâl-i ḫaşyet-i memâlik dîde-i remed-dîde-i ġufle-i enâma vü aḫvâl-i ma'rifete ḫaḫâyıḫ-ı hey'etüñ kuvvet-i 'âḫile-i cehle-i 'avâma bu'dından efzûndur. Güyâ cânib-i ibtidâsı mesâlik-i 'avâlim-i ḫademe muttaşıl u muḫterin ü cevânib-i intihâsı memâlik-i mu'âlim-i 'ademe müntehî vü mefrûndur beyt:

fe'ülün fe'ülün fe'ülün fe'ül
Ne ṭulna ırmek müyesser ṭarîḫ
Ne 'arzına ırmek ḫayâl-i daḫîḫ

⁵³ “Kulunu (Muhammed'i) bir gece Mescid-i Haram'dan Mescid-i Aksa'ya götüren Allah'ın şanı yücedir.” İsra Suresi, 1. ayet.

baħr-ı bî-ka' r u (27a) bün ü gird-âb-ı mühliketü's-süfün gibi 'adâd-ı merâtib-i a' dâdan füzün kılzüm-i ervâh-ı kümmel-i insân ü vâfirâ vü şalâh u sedâd u âhâd u zalâl ü fesâd kūrâ vü bilâddan efzün deryâ-yı eşbâh ehl-i 'irfân ile bir vech ile memlû vü mâl-â-mâl ü bir tarîķle leb-â-leb ü peymâne-mişâl iken ki tezâhüm-ı terâkim-i emvâc-ı bihâr tebâr-ı nisâ vü ricâlden ve teşâdum-ı telâţum-ı evfâh-ı süyül-i huyül ehl-i cimâl ü bigâldan ve terâdüf-i teşâdüf-i âhâlî nümür-i humur ğazâl-timsâlden ve teķâşüf-i tezâ' uf-i cüy-bâr-ı piyâde vü süvâr-ı pür-vecd ü hâlden keştî-i zemîn yirinden ķopup deryâ-yı felege irüp baķayazmış. Ve fülk-i felek-berîn mekânından şalınup mâverâ-yı 'arşda ķaraya atayazmış idi. Ve her tarafından selâtin-i zamân u havâķin-i devrân ki havâriķ-i 'adât-ı kâhire vü bevâriķ-i kerâmât-ı bâhire ile zâhir olup zâhiren dervîş-şüret ser-i pâ-bürehne vü 'uryân u ma'nide pâdişâh-sîret hil'at-i kerâmet ile mülebbes muķtedâ-yı zemîn ü zamân ki geh muķâtele vü mücâdele-i ceys-i nefis ü hevâya gelmiş ve fetħ ü fütüh-ı ķal'a-i rahmet-i Hüdâya niyyet ü 'azîmet eylemiş 'azîzlerdür. Nazm:

fe' ilâtün mefâ' ilün fe' ilün

1. Hark-ı 'adâtdan idüp hırķa
Terk-i dünyâdan eylemişler tâc
2. Tâcdâra yok ihtiyâcları
Taht u tâc ehli anlara muhtâc

Dûd-ı âh-ı pür-şerârlarından siyâh bayraklı altun sancakları vü muğber perçemli tûğ-ı pür-fürûğları sūr-ı âsumânda açılmış ve seyl-âb-ı eşķ ü hün-âb-ı sirişķden 'asker zafer rehberleri cüşân u hurüşân olup rüy-ı zemîne tağılmış idi vü sine-i bî-kînelerinden zarb-ı müşt ü mızrab-ı engüş ile taḫl ü neķķâreleri (27b) giryân u nâlân u feryâd u zâr u nâle-i bisyârlarından şurnâ vü nefirleri pür-fiğân ü na'ra-zenân olup sâyir huccâc-ı pür-cüş-ı bezm-i elest mestleriyle vü nâciyân u pür-hurüş hum-hâne-i 'aşķ-ı bâde-perestleriyle hem-âvâz olup cân u gönülden ve derûn-ı dilden ağız bir ve nâle-i cihângir idüp ve 'aşķ ile Allâh Allâh eyleyüp şadâ-yı lebbeyk ü nidâ-yı sa'dîk ile kubbe-i 'arş-ı berîne vü etrâf u eknâf-ı âsmân u zemîne bir mertebe velvele-i ğarîbe vü demdeme-i ra'd-âşâr du'â vü hâcât ü zezeme-i şâ' iķâ-kirdâr şenâ vü münâcâtla revâyâ-yı deyr-i dünyâya vü ķaşârâ-yı arz u semâya bir dâ'ire zelzele-i 'acîbe vü kevkebe-i şavt-ı tehlîl ü temcîd ü debdebe-i kûs-ı tesbîh ü taḫmîdle kûs-ı sevâkin-i felek-i a'lâya vü heves-i Sübhân-ı Sidretü'l-Müntehâya bir veche ğulgüle-i mehîbe şalmışlar idi ki câmi' -i Ezher-i semâ vü mescid-i enver-i Aķşâ vü şavma'a-i çarḫ-ı berîn ü hânķâh-ı rüy-ı zemînde haḫîb minber ü seccâdesin maḫfel-i ferş-i imâm Ka'be-i ķuds ü hümâm Medîne-i üns-i huḫbe vü zikrin ve kırâ'at u fikrin yañılmış ve önlerin hayret alup 'açılları tağılmış idi. Ve ḫikmet-i İlâhî ve 'inâyet-i nâ-mütenâhî ile ol dem ki vaķfede olan ehl-i hâcâtuñ *rabbenâ teķabbe'l-minnâ inneke ente's-semî'ü'l-'alîm*⁵⁴ nidâsı basîḫ-i ḫâkden zirve-i eflâke peyvest ü aşhâb-ı münâcâtuñ *vetüb 'aleynâ inneke ente't-tevvâbü'r-râḫîm*⁵⁵ şadâsı ḫazîz-i ferşden geçüp müsebbihân-ı evc-i 'arşuñ taḫmîd ü temcîdi anuñ yanında pest olmuşdı. Bir cânibden şehâb-ı cevvi-âsumân (28a) *ve hüve'llezi yünezilü'l-ğayşe min ba'di mâ-ķanetü ve yenşuru rahmeteh*⁵⁶ diyüp ğürüh-ı ehl-i imân gibi giryân u eşķ-i nîrân ğüyâ ki kelâm-ı Hâķdan tercemân olup anı *ucîbü'd-da' vetü'd-dâ' i izâ de'ânî*⁵⁷ kelâmıyla raḫbu'l-lisân ü bir cânibden ra'd-ı şâ' iķa-girdâr-ı felek-i devvâr

⁵⁴ “Ey Rabbimiz, bizden kabul buyur! Şüphesiz sen hakkıyla işitensin hakkıyla bilensin.” Bakara Suresi, 127. ayet.

⁵⁵ “Tövbemizi kabul et. Çünkü sen, tövbeleri çok kabul edensin, çok merhametli olansın.” Bakara Suresi, 128. ayet.

⁵⁶ “O, insanlar umutlarını kestikten sonra yağmuru indiren, rahmetini her tarafa yayandır.” Şûrâ Suresi, 28. ayet.

⁵⁷ “(Kim) bana dua ederse, dua edenin duasını kabul ederim.” Bakara Suresi, 186. ayet.

*yüsebbihu'r-ra'dü bi-hamdihî ve'l-melâ'iketü min hîfetihr*⁵⁸ diyüp zümre-i ehl-i îkân gibi nâlân ü na' ra-zenân u ' inâbet-i Mennân-ı zü'l-imtinânı 'ıyân idüp ve *hüve'llezi yakbelü't-tevbete 'an ibâdihî ve ya'fû 'ani's-seyyi'ât*⁵⁹ kelâm-ı sa'âdet-encâm ile 'azbu'l-beyân olmuş idi ve bir cānibden ehl-i ictimâ' dan ba'zî gözi açıklar ittilâ' itdügi hayl-i melâ'ike pür-vecd ü semâ' ki kavm-i evveli ecnihatün müşennâ vü şelâş ü rubâ' idi. Hün-âb-ı eşk-i ehl-i İslâmı ve seyl-âb-ı sirişk-i havâş u 'avâmı âb-ı revân u seyl-i revân gibi göricek zebân-ı hâl ile ba'zısı *lâ-tehâfû velâ tahzenü*⁶⁰ *inna'llâhe gafûru'r-raḥîm*⁶¹ ve ba'zısı *seyec'alu'llâhu ba'de 'usrin yüsra'*⁶² *inna'llâhe hüve't-tevvâbü'r-raḥîm*⁶³ diyü mü'minîne beşâret-i dil-güşâ vü işâret-i feraḥ-fezâ idüp giymişlerdi. Ve bi'l-cümle bunuñ gibi nice nice 'alâyim kabûl-i hâcât u âşâr-ı isticâbete de'avât zuhûr idüp leb ü dehân ehl-i ezkâr ü çeşm-i giryân-ı uli'l-ebşâr *fe'l-yazḥakû ḳalîlen ve'l-yebkü keşîran*⁶⁴ ma'nâsı âb-ı revân gibi tekrâr eylemek üzere iken bir dem ve bir nefes hāmüş olmayup zimmetümüzde du'â-yı hayrî lâzım olanları ferâmüş itmeyüp gâh olurdu ki 'umûman 'âmme-i mü'minîn ü cümle-i muvaḥḥidîn [ü] müslimîn için nazm:

fe'ilâtün mefâ'ilün fe'ilün

1. Zümre-i ehl-i dîne yâ Rab
Muştafâ hürmetine rahmet kıl
2. Dîn ü dünyâların kılup ma'mûr
'Âḳıbet yirlerini cennet kıl

(28b) ve gâh olurdu ki huşuşan pâdişâh-ı mülk-i dîn ü ser-i sālâr-ı ehl-i yaḳîn Hâzret-i Sultân Süleymân *eyyeda'llâhü Te'âlâ bi-naşrihî ilâ âḫiri'z-zamân*⁶⁵ için *Allâhümme hebli mülken lâ-yenbaḡi li-eḫadin [min] ba'dih*⁶⁶ nazm:

mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün

1. Hüdâyâ şeh Süleymânı yedi iḳlîme mâlik kıl
Ḥabîbüñ Muştafânüñ cādde-i şer' inde sâlik kıl
2. Cihân ḫurduḡça taḫt-ı 'izzet üzere kāmran olsun
'Adü-yı dîn-i İslâmı yed-i ḳahrında hâlik kıl

ve gâh vüzerâ-yı serîr-i salṫanat u ümerâ-yı eṫrâf-ı memleket için

fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün

1. Vüzerâ vü ümerâya kerem eyle yâ Rab
Luṫf vir tâ ki re'âyâya ri'âyet ideler
2. Fân' manşıbdâ 'adâletle beḳâ üzere olup
Dünyeden âḫirete ehl-i sa'âdet gideler

ve gâh 'ulemâ-yı dîn ü fuzalâ-yı ehl-i yaḳîn için nazm:

⁵⁸ “Gök gürelemesi O’na hamd ederek tespih eder. Melekler de O’nun korkusundan tespih ederler.” Ra’d Suresi 13. ayet.

⁵⁹ “O, kullarından tövbeyi kabul eden, kötülükleri bağışlayan ve yaptıklarınızı bilendir” Şûrâ Suresi, 25. ayet.

⁶⁰ “Korkmayın ve üzülmeyin.” Fussilet Suresi, 30. ayet.

⁶¹ “Muhakkak ki Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.” Bakara Suresi, 192. ayet.

⁶² “Allah, bir güçlükten sonra bir kolaylık yaratacaktır.” Talak Suresi, 7. ayet.

⁶³ “Şüphesiz O, tövbeleri çok kabul edendir, çok bağışlayandır.” Bakara Suresi, 37. ayet.

⁶⁴ “Artık az gülsünler ve çok ağlasınlar.” Tevbe Suresi, 82. ayet.

⁶⁵ “Allahu Teala yardımıyla onu ahir zamana kadar destekler.”

⁶⁶ “(Ey Allahım), bana, benden sonra kimseye lâyük olmayacak bir mülk (hükümranlık) bahşet!” Sad Suresi, 35. ayet.

mefâ' ilün mefâ' ilün mefâ' ilün mefâ' ilün

1. Mevâliye habîbüñ haqqı' çün yâ Rab ' inâyet kııl
Rumûz-ı ' ilmüñi keşf eyle anlara hidâyet kııl
2. Cihânda fi' l ü kavlin cümleñüñ şer' a muvâfık it
Kıyâmetde kitâb-ı hüsnüñe bakmağa lâyıq it

Dügâh kıuzât-ı memâlik-i İslâm ü humât-ı mesâlik-i itâm-ı enâm için nazm:

mef' ulü fâ' ilâtü mefâ' ilü fâ' ilün

1. Hükmini ehl-i şer' üñ ilâhî şahîh kııl
Hıfz eyle cümle anları mâl-i yetimden
2. Dünyâda eyle her birinüñ rif' atin ziyâd
Şoñ demde şakla hevl-i ' azâb-ı cahîmiden

ve gâh meşâyih ü ' ubbâd u fuqarâ vü zühhâd için nazm:

fe' ilâtün fe' ilâtün fe' ilün

1. Şulehânuñ fuqarânuñ yâ Rab
Arturup faqr u fenâsını müdâm
2. Evvelâ keşf ü kerâmât virüp
Âhir it yirlerini dâr-ı selâm

ve gâh zümre-i muhaşşılân-ı ' ulüm-ı fırça-i mükemmelân-ı rusûm a' nî ki tâlib-i mecd-i
mülâzım u sühte vü müste' id kıardaşlar için nazm: (29a)

fe' ilâtün mefâ' ilün fe' ilün

1. Zümre-i tâlibinüñ ey kıâdir
Eyle ' ilm ü ' amellerini ziyâd
2. Cümleñüñ kııl ' aqâ' idini şahîh
İrgürüp maqşadına rüz-ı mi' âd

ve gâh şu' arâ vü zurefâ vü büleğâ vü faşihâ yazanlar için nazm:

fe' ilâtün fe' ilâtün fe' ilâtün fe' ilün

1. Şâ' ire münşiye yâ Rabb ' inâyet eyle
Ki kıamu sözlerini na' t ya tevhid ideler
2. Bunda hezl ü hezeyândan şakınup dillerini
Cennetüñ vir k' ebedî zâtuña tahmîd ideler

ve gâh aşhâb-ı şevk ü erbâb-ı zevk [ü] ' aşıkân-ı pâk ü muhibbân-ı gamnâk u hem-derdler için

mef' ulü fâ' ilâtü mefâ' ilü fâ' ilün

1. Erbâb-ı ' aşkı kıantara-i pür-mecâzdan
Yâ Rab geçür şafâ ile irgür haqîqate
2. Dünyâda âb-ı ' aşkuñ ile bula hayât
Âhir geçüp şırâtı kıamu gire cennete

ve gâh tâ' ifeteyn-i âhireteyn ü kıbleteyn-i müte' ahhireteynden ta' yin ü tahşîş ve icmâlen
mezkurken tanşîş idüp nazm:

fe' ilâtün fe' ilâtün fe' ilâtün fe' ilün

1. Bir kıuluñ vardur İlahî kim adı ' Aşıkdur
Râh-ı ' aşkuñda senüñ gâyet ile şadıkdur

2. Baña ısmarladı kapuñda münâcât-ı kalem
Anuñ için tapuña keşf-i murâdât-ı kalem
3. Qâdirâ hicr ile miñnet-zede bir 'aşıkdur
Dürlü miñnetle felâket-zede bir 'aşıkdur
4. 'Aşıkdur vâye aña 'aşk durur ser-mâye
'Aşıkdur 'aşk âteşidür tâ geleli dünyâya
5. Fenn-i 'aşkuñda bu gün mâhir ü fâyıķ olmuş
'Aşkı bulmuş sevecek 'aşka o 'aşık [olmuş]
6. Kendüye devlet-i câvîd ile himmet ider
Muştafâ âline da'vâ-yı 'ubüdiyyet ider
7. Zerreden gerçi cihân içre vücûdı kemdür
Pertev-i mihrüñe ümmîdi velî muhkemdür
8. Beşeriyetdür egerçi günehi zilleti çok
Kerem ü 'afvuña hiç şâ'ibe şübhesi yok
9. Dimezem hüküm idüp elbet kereme lâyıkdur
Rağmet eyle aña yâ Rabb hele 'aşıkdur
(29b)
10. Yâ İlahî kerem ü luğfuña gâyet yokdur
Bağr-ı ihsânuña miqdâr u nihâyet yokdur
11. Anı bir vech ile eyle keremüñ bağrına ğarķ
Ki bata ğide aña cümleten ez-pâ tâ fark
12. Nâmı 'Aşıkdur eyâ rağmeti çok rağmet umar
Sevdigüñden dağı bu kışşada çok şefkat umar
13. Dünyede kıl anı yâ Rabb şeh-i 'âlem-i 'aşk
Ser-te-ser aña musağğar kıla bu 'âlemi 'aşk
14. Şâh kıl 'aşıķu'l-'aşk ilinüñ sancağın
'Arş-ı a'lâda kura 'aşkuñ ile otağın
15. Âhîretde anı 'aşk ehline serdâr eyle
Server-i mağşere yâ Rabb 'alemdâr eyle
16. 'Aşk sancağını tâ ol çeke ol günde revân
Ser-i 'âlem ğib'ola âl idüğü anda 'ıyân
17. Diyeler 'Aşık virilmiş o sancağ Hâğdan
Fevrîyi dağı İlahî kopar ol sancağdan
18. Cümle aşhâba vü aħbâba dağı yâ Rabbî
Sen kerem eyle şefî'ola benî 'Arabî
19. Hâzret-i Aħmed-i Muğtâr hağiyçün yâ Rab
Reh-i 'aşkuñdaki aħbâr hağiyçün yâ Rab
20. Yarlığanmağ var ise kavlı-i du'âsıyla ğul
Ben yüzi ğara ğuluñ eyle du'âsın ğabül

diyüp ve buña beñzer hezārān hezār ed' iye-i devlet-i cāvidānī vü eşniye-i sa' ādet-i dü-cihānī ile raṭbu'l-lisān ü 'azbü'l-lisān olmaḡdan bir laḡza ḡālī degül idük. Ve inṣā'allāh űimdengirü daḡi mādām ki 'ālem-i ḡayātda sākīn ü dūnyā-yı bī-şebātda mümkin olavuz ol zāt-ı melek-şifāt için bunuñ emşālī ve 'ādāt-ı şālīḡāt-ı şalavāt-ı ma'rūza-i evḡāt gibi üzerimize lāzimu'l-edā vü vācibü'l-ḡazā olup ve yārān-ı şafā ve ḡullān-ı vefāya ta'mīm daḡi taşmīm olınmışdur müyesser-bādā bākī ve's-selām ke'l-evveli bi'l-itmām ve'l-ekmel. Vaḡfe burda temām olsun bizi bilenlere peyām olsun saḡ olursaḡ buluşmadur maḡşūd biz ölürsek size selām olsun

fā' ilātün fā' ilātün fā' ilātün fā' ilün

Tā'if-i beyt-i ḡudā vü zā'ir-i bāb-ı Resül

Fevrī'ya' nī ḡāk-ı rāh-ı āl ü aşḡāb-ı Resül

Sonuç

Seyahat-nâmeler, klasik Türk edebiyatında dış dünyaya açılan ve sosyal çevreyi yansıtan edebî türlerden biridir. Manzum, mensur veya manzum-mensur şekillerde karşımıza çıkan bu tür, seyahatin yapıldığı coğrafyaya ve amaca göre kendi içinde sınıflandırılmaktadır. Hac ibadetini yapmak üzere çıkılan seyahatler esnasında yaşanan tecrübeleri ve gezip görülen yerler hakkında izlenimleri konu alan hac seyahat-nâmeleri de bunlardan biridir.

Klasik edebiyatta 15. yüzyıldan başlayarak 19. yüzyıla kadar birçok hac seyahat-nâmesi kaleme alınmıştır. Bunlardan biri de 16. yüzyılın velut şairlerinden biri olan Fevrî tarafından manzum-mensur karışık şekilde telif edilen ve bu çalışmada da hakkında çeşitli değerlendirmelerin yapıldığı hac seyahat-nâmesidir.

Fevrî, bu eserinde 1544 yılında çıkmış olduğu hac yolculuğunu konu edinmiştir. *Meşâ'irü's-Şuarâ*'sında da dile getirdiği üzere Fevrî'nin hacca gideceğini öğrenen Âşık Çelebi, bu kutsal topraklardan yapılan duaların kabul edileceği inancından hareketle ondan kendisine de dua etmesini ister. Muhtemelen vermiş olduğu sözü yerine getirdiğini edebî bir metinle kayıt altına almışçasına uzunca bir Âşık Çelebi övgüsüyle eserine başlayan Fevrî, yine eser sonunda ona duada bulunarak eserini bitirir. Nitekim Âşık Çelebi hacca çıkmadan önceki talebinin yerine getirildiğine dair Fevrî'nin hac dönüşü kendisine bir mektup gönderdiğini söyleyerek memnuniyetini belirtmek için bu mektuptan uzunca bir bölümünü tezkiresine aynen kaydetmiştir. Bu durum eldeki bu hac seyahatnamesinin, aynı zamanda mektup tarzında yazıldığına da bir işarettir.

Eserini oldukça sanatkârane bir tarzda kaleme alan şair, âdeta bu alandaki maharetini sergilemek istercesine ağır bir dil kullanmıştır. Şairin dili özellikle Arafat, Kâbe ve Ravza-i Mutahhara gibi kutsal mekânların tasvirinde ve Âşık Çelebi'nin övgüsünün yapıldığı manzum ve mensur bölümlerinde daha da ağırlaşır. Şair, Arapça ve Farsça kelime ve terkiplerle yüklü bir dilin yanında anlatmış olduğu düşünceleri destekler mahiyette iktibas yoluyla sıkça ayet, hadis ve kelimeler kibar tarzında Arapça özlü cümlelere de yer vermiştir. Eserde, yolculukta yaşananlardan çok; izlenimler ve bu izlenimler esnasındaki ruhî helecanlar resmedilmiştir. Yani şair, olay ve mekân tasvirlerinden çok kutsal topraklarda olmanın iç dünyasında oluşturduğu vecd hâlini terennüm etmiştir.

Sonuç olarak şimdilik elde tek yazma nüshası bulunan bu *Hac Seyahat-nâme*'si, hem Fevrî gibi 16. yüzyılın önde gelen şairlerinden birine ait olması hem de temsil ettiği edebî türün sıradışı örneklerinden biri olması bakımından edebiyat tarihi numunelerimiz arasında ayrı bir öneme haizdir.

Kaynakça

- Açıkgöz, Namık, *Riyâzü'ş-Şu'arâ*, Kültür ve Turizm Bak. Yay., Ankara 2017, e-kitap: <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/54137,540229-riyazu39s-suarapdfpdf.pdf?0>, [E.T. 05.08.2019].
- Aksoyak, İ. Hakkı, “Nâbî'nin Tuhfetü'l-Haremeyn'inin Edirneli Nâtik'in Tuhfetü'l-Haremeyn'ine Etkisi: Hikâyeler, Gelenekler, İnanışlar...”, *Milli Folklor*, Yıl 24, S. 95, 2012, s. 9-22.
- Altuntaş, Halil - Şahin, Muzaffer, *Kur'an-ı Kerim Meali*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., Ankara 2011.
- Avcı, İsmail, “Kastamonu'dan Şam'a: Mevlevî Alayı Gönüllülerinden Giritli Hayrî ve Manzum Seyahat-nâmesi”, *Gazi Türkiyat*, Bahar 2019, s. 1-22.
- Baştürk, Sadettin, “Bir Hac Yolcusunun Gözünden İstanbul'dan Hicaz'a Osmanlı Şehirleri”, *Journal of Human Sciences* (10)1, 2013, s. 148-161.
- Canım, Rıdvan, *Tezkiretü'ş-Şu'arâ ve Tabsiratü'n-Nuzamâ*, KTB. Yay., Ankara 2018, [Erişim Tarihi: 01.02.2019]. e-kitap: <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/60327,latifitezkiretus-suara-ve-tabsiratun-nuzamapdf.pdf?0>.
- Coşkun, Menderes, “Seyahat-nâme”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 37, TDV Yay., İstanbul 2009, s. 13-16.
- Coşkun, Menderes, *Bosnalı Muhlis'in Manzum Seyahatnamesi Delîlü'l-Menâhil ve Mürşidü'l-Merâhil*, Fakülte Kitabevi, Isparta 2007.
- Coşkun, Menderes, *Manzum ve Mensur Osmanlı Hac Seyahatnameleri ve Nâbî'nin Tuhfetü'l-Haremeyn'i*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 2002.
- Devellioğlu, Ferit, *Ansiklopedik Osmanlıca-Türkçe Lûgat*, Aydın Kitabevi, Ankara 2011.
- Donuk, Suat, “Bursa Enarlı Zaviyesi Şeyhi Seyyid Mehmed Efendi ve Manzum Hac Menâzilnâmesi”, *Uludağ Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 28, 2019, s. 123-69.
- Donuk, Suat, “Servet Mahlaslı Bir Şaire Mâl Edilen Manzum Bir Hac Seyahatnamesi”, *Selçuk Ü. Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 41, 2017, s. 13-38.
- Efe, Zahide, “Kâmî ve Revan Şehrengizi”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S. 66, 2019, s. 108-123.
- Efe, Zahide, “Müellifleri Meçhul İki Şehrengiz: Üsküp ve Budin Şehrengizleri”, *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, S. 23, 2019, s. 271-314.
- Elgün, Adnan, *Kâmil, Hayatı-Eserleri ve Menâsik-i Hacc'ı*, Marmara Ü. SBE, Yayınlanmamış YLT, İstanbul 2005.
- Fevrî, *Risâle fi'l-Menâsik*, Süleymaniye Kütüphanesi, Şehid Ali Paşa 2828/3.
- Flügel, Gustav, *Die Arabischen, Persischen und Türkischen Handschriften Geschichte der Arabischen Litteratur (Supplementband)*, Leiden, 1937-42.
- Göger, Veysel ve Sarıkaya, Hüseyin, “Mora'nın İstirdâdına Dair Bir Kaynak Değerlendirmesi ve Nâdir'in Vâkı'ât-ı Gazavât'ı”, *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, 20, 2009, s. 1-32.
- İlgürel, Sevim, “Abdurrahman Hibri'nin Menâsik-i Mesâlik'i”, *İstanbul Ü. Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi*, (6), 1975, s. 111-128.
- İsen, Mustafa, *Künhü'l-Ahbâr'in Tezkire Kısmı*, Akçağ Yay., Ankara 1994.

- Kalpaklı, Mehmet, “Fevrî, Ahmed” <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/fevri-ahmed>. [Erişim Tarihi 15.04. 2020].
- Kalpaklı, Mehmet, *Divan Şiirinin Edisyonunda Bilgisayar Kullanımı Metoduna Giriş ve Fevrî Divanı'nın Elektronik Formu*, İstanbul Ü. SBE, Yayınlanmamış DT, İstanbul 1991.
- Kanar, Mehmet, *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, Say Yay., İstanbul 2009.
- Kaplan, Yunus, “Seyyid Yahyâ Vâkıf Efendi ve Halep Menzil-nâmesi”, *Littera Turca Journal of Turkish Language and Literature*, 6/2, 2020, s. 213-231.
- Karadağ, Serbüent, *Mehmed Edib Bin Mehmed Derviş'in “Behcet'ül Menazil” Adlı Eserinin Transkrip ve Tahlili*, Mustafa Kemal Ü. SBE, Yayınlanmamış YLT, Hatay 2011.
- Karataş, Ahmet, “Neccârzâde Şeyh Rızâ Efendi'nin Hacnâme'si”, *Marmara Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi* 43, 2012/2, s. 185-232.
- Kayabaşı, Bekir, *Kaf-zâde Fâ'izî'nin Zübdetü'l-Eş'âr'ı*, İnönü Ü. SBE, Yayınlanmamış DT, Malatya 1997.
- Kılıç, Filiz, *Meşâ'irü'ş-Şu'arâ*, KTB. Yay., Ankara 2018, e-kitap: <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/59036,asik-celebi-mesairus-suarapdf.pdf?0>, [Erişim Tarihi: 01.02.2019].
- Koyuncu, Fatih, “Cûdî'nin Manzum Hac Seyahat-nâmesi”, *Littera Turca Journal of Turkish Language and Literature*, Volume 3, Issue 1, 2017, s. 177-219.
- Mutçalı, Serdar, *Arapça-Türkçe Sözlük*, Dağarcık Yay., İstanbul 1995.
- Özcan, Nurhan Ramazanoğlu, *Seyyid İbrahim Hanîf'in (ö. 1802) Hayatı, Eserleri ve Hâsıl-ı Hacc-ı Şerîf Li-Menâzi'l-Harameyn Adlı Eserin İncelenmesi*, Ankara Ü. SBE, Yayınlanmamış YLT, Ankara 2011.
- Özuygun, A. Rıza - Yapıcı, Şefika, “Bosnalı Hacı Yusuf Livnjak'ın Hac Seyahatnamesi”, *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, S. I, 2014, s. 36-74.
- Sak, İzzet ve Çetin, Cemal, “XVII. ve XVIII. Yüzyıllarda Osmanlı Hac Menzilleri”, *Selçuk Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 19, 2005, s. 199-260.
- Solmaz, Süleyman, *Gülşen-i Şu'arâ*, Kültür ve Turizm Bak. Yay., Ankara 2018, e-kitap: <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/56733,ahdi-gulsen-i-suarapdf.pdf?0>, [E.T. 01.09.2019].
- Sungurhan, Aysun, *Kınalızâde Hasan Çelebi, Tezkîretü'ş-Şu'arâ*, Kültür ve Turizm Bak. Yay., Ankara 2017, e-kitap: <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/belge/1-83504/kinalizade-hasan-celebi---tezkiretus-suara.html>, [E.T. 01.03.2019].
- Uzun, Mustafa İsmet, “Kâbe”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 24, TDV Yay., İstanbul 2001, s. 23-26.
- Yazıcı, Hüseyin, “Seyahat-nâme”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 37, TDV Yay., İstanbul 2009, s. 9-11.

Summary

While Fevri was a devshirmeh of Croatian origin, he was one of the important Ottoman poets who received a great education as a Muslim and gained eligible reputation with his scholarly virtues and ability in being a poet in 16th century. The scholarly literary works that he wrote them became a great role for him to gain the reputation. *Pilgrimage Travelbooks* that he told the travel that he started out on the occasion of his duty of pilgrimage in 1546 and told a part of what he had and saw during the performance of the worship and he wrote in a mixed poetic-prose form is available among these works.

His work which has been overshadowed of other works and has not been focused too much has a especial importance in terms that the poet reflected a different literary dialect and it has a different type among his works. Moreover, this work has an importance because it is in the type of pilgrimage itinerary that their samples are limited in the classic Turkish literature.

Fevrî took his pilgrimage journey in 1544 as a subject of this work. As it is stated in *Meşâ'irü'ş-Şuarâ*, Aşık Çelebi learns that Fevrî will go on pilgrimage and asks him to pray for him as well, based on the belief that the prayers made from these holy lands will be accepted. Fevrî started his work with long praise of Aşık Çelebi, as if recording with a literary text that he probably fulfilled his promise, and finished his work by praying to him at the end of the work. As a matter of fact, Aşık Çelebi recorded along part of this letter exactly in his biography in order to express his satisfaction by saying that Fevri sent him a letter on his return from the pilgrimage stating that his request before he went on the pilgrimage was fulfilled. This is a sign that this pilgrimage booklet is also written in letter style.

The poet, who wrote his work in a very artistic style, used a heavy language as if he wanted to exhibit his skill in this field. The language of the poet becomes heavier especially in the description of sacred places such as Arafat, Kaaba and Ravza-i Mutahhara and in the poetic and prose parts where Aşık Çelebi is praised. The poet frequently included Arabic concise sentences in the style of verses, hadiths, and polite words, in a way that supports the thoughts he expresses in addition to a language loaded with Arabic and Persian words and compositions. In the work, more than what happened during the journey; impressions and spiritual flippers during these impressions are depicted. In other words, the poet chanted the state of ecstasy he created in his inner world of being in the holy land rather than depicting events and places.

In this research, a set of evaluations was made on the form and content features of *Pilgrimage Travelbooks* belonging to Fevri from the point of its available single copy and the work's text in translated and written form was included.